

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ОСТАПЕНКО ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
«_____» _____ 2025 р.

**Розвиток економік країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону в умовах
невизначеності**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Ілля ХАДЖИНОВ, професор кафедри
міжнародних економічних відносин,
доктор економічних наук, професор

підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною
шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2025

АНОТАЦІЯ

Остапенко Ю. О. Розвиток економік країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону в умовах невизначеності. Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини». Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2025.

У роботі досліджено теоретичні засади функціонування регіональних інтеграційних об'єднань та особливості еволюції АСЕАН у системі сучасного світового господарства. Проаналізовано динаміку соціально-економічного розвитку країн Південно-Східної Азії, структуру та тенденції їхньої зовнішньої торгівлі, а також масштаби й галузеві особливості залучення прямих іноземних інвестицій. Побудовано економіко-математичну модель, що дає змогу визначити ключові чинники впливу макроекономічних показників та зовнішньоторговельних процесів на розвиток регіону, а також здійснити прогностичні розрахунки з урахуванням сучасних викликів глобальної невизначеності.

Ключові слова: АСЕАН, зовнішня торгівля, прямі іноземні інвестиції, економічна інтеграція, регіональний розвиток, макроекономічні тенденції, економіко-математична модель.

Ostapenko Yu. O. The development of economies in the Asia-Pacific region under conditions of uncertainty. Specialty 292 "International Economic Relations". Educational and Professional Programme "International Economic Relations". Vasyl' Stus Donetsk National University, 2025.

The thesis examines the theoretical foundations of the functioning of regional integration groupings and the specific features of ASEAN's evolution within the contemporary global economic system. The study analyses the dynamics of the socio-economic development of Southeast Asian countries, the structure and trends of their foreign trade, as well as the scale and sectoral peculiarities of foreign direct investment inflows. An economic and mathematical model has been constructed to identify the key factors influencing macroeconomic indicators and foreign trade processes in the region, as well as to perform forecast calculations that take into account the current challenges of global uncertainty.

Keywords: ASEAN, foreign trade, foreign direct investment, economic integration, regional development, macroeconomic trends, economic and mathematical model.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ.....	8
1.1 Сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються, в умовах глобалізації	8
1.2. Теоретичні підходи і концепція формування моделі відкритості економіки в умовах інтеграції до світової економіки	16
1.3. Методичні питання впливу інтеграційних процесів на динаміку макроекономічних показників.....	35
РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ЕКОНОМІК КРАЇН АЗІАТСЬКО- ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	46
2.1. Аналіз місця АСЕАН у глобальній економічній системі.....	46
2.2. Зовнішня торгівля країн АСЕАН в умовах невизначеності.....	56
2.3. Аналіз залучення прямих іноземних інвестицій до регіону	64
РОЗДІЛ 3 МОДЕЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	71
3.1. Моделювання взаємозв'язків між макроекономічними показниками країн АСЕАН	71
3.2. Прогнозування макроекономічних показників країн АСЕАН	73
3.3. Реалізація політики модернізації економіки: досвід Сінгапуру	76
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

У сучасних умовах глобальної трансформації світового господарства роль зовнішньоекономічної політики набуває вирішального значення для забезпечення конкурентоспроможності національних економік, їх стійкості до зовнішніх шоків та успішності інтеграції у міжнародні виробничі й фінансові ланцюги. Посилення взаємозалежності країн, лібералізація торгівлі, цифровізація економіки та динамічне переміщення капіталів формують середовище, у якому ефективність державної зовнішньоекономічної стратегії визначає можливості країни адаптуватися до структурних змін, нарощувати внутрішній економічний потенціал і мінімізувати ризики, пов'язані з геоекономічною нестабільністю. У цьому контексті особливого значення набувають інтеграційні процеси, адже саме вони створюють умови для доступу до розширених ринків, новітніх технологій, інституційних моделей розвитку та більш ефективних механізмів співробітництва.

Водночас світова економіка демонструє зростання нерівномірності розвитку, що супроводжується загостренням конкуренції за ресурси, інвестиції та інновації. Для країн, які розвиваються, критично важливим є пошук збалансованої моделі інтеграції, здатної одночасно забезпечувати економічну безпеку, підтримувати внутрішню макроекономічну стабільність і стимулювати структурні перетворення. Саме тому формування ефективної зовнішньоекономічної політики може розглядатися як ключовий інструмент підвищення конкурентоспроможності, зміцнення інституційної спроможності та розвитку національного господарства. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю оцінки зовнішньоекономічних процесів, виявлення тенденцій і закономірностей інтеграційного розвитку та обґрунтування механізмів формування результативної стратегії.

Значний внесок у дослідження процесів глобалізації, інтеграції, конкурентоспроможності та економічної безпеки здійснили такі науковці, як М. Портер, Б. Баласса, Р. Солоу, Дж. Сакс, Д. Родрік, а також українські дослідники,

що вивчали проблеми зовнішньоекономічної політики та макроекономічного розвитку.

Нерозв'язаними залишаються питання оптимізації структури експорту, стимулювання інноваційної діяльності, підвищення інституційної спроможності держави у сфері зовнішньоекономічного регулювання та розробки адаптивних механізмів реагування на глобальні ризики. Це підтверджує необхідність подальшого дослідження, удосконалення інструментарію моделювання та обґрунтування стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічного розвитку.

Метою дослідження є аналітична оцінка та моделювання механізму формування зовнішньоекономічної стратегії країни в умовах глобальної інтеграції та посилення взаємозалежності національних економічних систем.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічна діяльність країн АСЕАН та процеси їх інтеграції у світове господарство.

Предмет дослідження – теоретико-методичні підходи, інституційні механізми та економічні інструменти формування ефективної зовнішньоекономічної стратегії з урахуванням умов глобалізаційних трансформацій.

Для реалізації мети дослідження визначено такі завдання:

узагальнити теоретичні засади формування зовнішньоекономічної політики держави;

дослідити концепції відкритості національних економік;

проаналізувати вплив інтеграційних процесів на макроекономічну динаміку та економічну безпеку країн АСЕАН;

оцінити тенденції розвитку зовнішньої торгівлі країн АСЕАН та інвестиційної співпраці;

виявити ключові детермінанти конкурентних переваг країни;

побудувати економіко-математичну модель, що відображає взаємозв'язок між макроекономічними показниками та інтеграційними факторами;

обґрунтувати механізм підвищення ефективності зовнішньоекономічної стратегії країни.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленому аналізі зовнішньоекономічних процесів та обґрунтуванні комплексного механізму формування стратегії інтеграції, що поєднує економіко-математичне моделювання, інституційний аналіз та оцінку макроекономічної стійкості. Дослідження також пропонує уточнення системи детермінант економічної безпеки, що визначають конкурентні позиції країни на міжнародних ринках, та формує модель управління зовнішньоекономічною діяльністю, адаптовану до умов невизначеності.

Методологічною основою роботи стали методи економічного аналізу, економіко-математичного моделювання, порівняльного аналізу, системного підходу, статистичного групування та регресійного моделювання. Їх застосування дозволило комплексно оцінити трансформаційні процеси в зовнішньоекономічній сфері, дослідити причинно-наслідкові зв'язки між показниками розвитку, побудувати прогностні моделі та обґрунтувати стратегічні рекомендації.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні дані міжнародних організацій (ВТО, Світового банку, МВФ, ЮНКТАД), офіційні дані національних статистичних відомств, аналітичні матеріали міжнародних економічних інституцій, нормативно-правові акти, а також наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених.

Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних посилань із 41 найменування. Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1 Сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються, в умовах глобалізації

В другій половині двадцятого століття світова економіка продемонструвала значний економічний прогрес. За останні 50 років світовий ВВП збільшився у десять разів, тоді як дохід на одного мешканця зріс утричі [1]. У багатьох країнах, зокрема тих, що розвиваються, спостерігалися високі темпи економічного зростання, які дали змогу значній частині населення подолати крайню бідність та поступово нейтралізувати негативні наслідки колоніального минулого. Водночас цей процес мав украй нерівномірний характер як між окремими державами та регіонами, так і всередині них. Унаслідок цього поглибився розрив у рівнях розвитку між індустріально розвинутими країнами та більшістю країн, що розвиваються, а також збільшилася дистанція між новими індустріальними державами та найменш розвиненими країнами. Поглиблення соціально-економічних відмінностей відбулося і на внутрішньому рівні: різні моделі розвитку зумовили нерівномірний розподіл вигод економічного зростання між регіонами та соціальними групами населення, що посилює диспропорції як у межах держав, так і між ними.

Економічне зростання традиційно розглядається як один із ключових макроекономічних показників добробуту країни, що підтримує стабільний інтерес дослідників і політиків. Проте перелік чинників, які визначають динаміку зростання, і досі залишається відкритим: науковці продовжують формувати нові теоретичні підходи та розширювати коло емпірично перевірених детермінант. Пошук основних факторів економічного зростання стає ще складнішим в умовах глобалізованої економіки. Глобалізація, завдяки своїй комплексності, багатовимірності та динамічності, є однією з ключових сил, що швидко

трансформують економічне середовище країн і змінюють умови їхнього розвитку [2].

Глобалізація - це «постійне явище, яке характеризується зростаючим зв'язком і взаємозалежністю між націями, окремими особами та підприємствами в усьому світі». Цей процес передбачає «інтеграцію економічних, політичних, соціальних і культурних систем через кордони, що призводить до збільшення потоків товарів, послуг, капіталу, людей та ідей» [3].

Темпи глобалізації помітно прискорилися в останні десятиліття під впливом бурхливого розвитку транспортних і комунікаційних технологій, а також завдяки поступовій лібералізації торгівлі та інвестицій. Важливу роль у цьому відіграло швидке розширення міжнародної торгівлі й потоків капіталу, які стали ключовими чинниками посилення глобальних взаємозв'язків. Зниження бар'єрів у торгівлі, поява технологій, що забезпечують швидке переміщення товарів, послуг і фінансових ресурсів через кордони, істотно зміцнили ці процеси, зробивши міжнародну економічну інтеграцію значно інтенсивнішою.

Водночас глобалізація формується не лише під впливом торговельно-інвестиційних потоків. На її сучасну динаміку також впливають розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури, зростання ролі транснаціональних корпорацій, розширення глобальних фінансових ринків, а також поширення культурних і соціальних стандартів. Сукупність цих чинників спричинила все глибшу інтеграцію країн та їхніх суспільств, що стало фундаментом сучасного глобалізованого світу.

Попри значну кількість досліджень, присвячених як економічному зростанню, так і глобалізації, узгодженого трактування взаємозв'язку між ними досі немає. Хоча загалом визнається, що глобалізація може впливати на темпи економічного зростання через економічні, політичні та культурні механізми, коло можливих каналів впливу є ширшим, а результати наукових робіт часто відрізняються. Крім того, емпіричні дослідження здебільшого зосереджені на економічному аспекті глобалізації, тоді як політичний та культурний виміри значною мірою залишаються поза увагою [2].

Історично теоретичні положення економіки формувалися на основі досвіду та спостережень вчених за процесами в різних сферах життєдіяльності, тому теорії переважно базувалися на загальних ідеях. Чірва Г. та Одхламбо М. зауважують, що «в історії теорій економічного зростання два важливі зрушення були позначені впровадженням неокласичної теорії зростання та теорії ендогенного зростання» [4]. У той час як перші представляли новий підхід до зростання та включали людський капітал як важливий фактор, теоретики ендогенного зростання зробили внесок шляхом включення продуктивності та технологічних змін до рівнянь зростання [5].

Розглядаючи економічне зростання країн, що розвиваються, необхідно розглянути дві теорії. Перша була представлена П. Розенштейном-Роданом, який обґрунтував важливість «великого поштовху» із зовнішнього середовища як ключового фактора зростання для країн, що розвиваються. Основна ідея цього «поштовху» полягає в тому, що «лише великі іноземні інвестиції в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я чи інші сфери можуть спричинити значне економічне зростання в країнах, що розвиваються» [6]. Проте, зовнішній вплив зумовлює не лише залежність економічного зростання країни від зовнішньої допомоги, а й від зовнішніх шоків. Таким чином, ця теорія підкреслює важливість привабливості країни, що визначається системою освіти, безпекою та іншими факторами і, певним чином, відкритістю економіки до співпраці з іншими країнами. Дещо пізніше схожі підходи були розроблені в працях А. Сена, оскільки він стверджував, що «освіта, безпека, стабільність та інші чинники також мають значний вплив на економічне зростання не лише через підвищення добробуту людей, але водночас і на розвиток країни» [7]. Проте, вчені зазначають, що хоча ідеї А. Сена і П. Розенштейна-Родана мають сенс у країнах з низьким рівнем розвитку, вони не відіграють такої важливої ролі в розвинених країнах і рідко використовуються в емпіричних дослідженнях [2].

Розглядаючи економічне зростання загалом, необхідно виділити один з найбільш відомих підходів до пояснення зростання, запропонований Р. Солоу і Т. Сваном [8]. Вчені проаналізували, як накопичення капіталу, зростання робочої

сили та технічний прогрес впливають на зростання країн. Пізніше ця модель була вдосконалена шляхом додавання до неї інших факторів, таких як людський капітал, як одного з факторів зростання [9].

Великий перелік факторів береться до уваги також в емпіричних дослідженнях економічного зростання. В своїх дослідженнях вчені використовують показники, які характеризують рівень інвестицій [10], інституційну якість та іноземну допомогу [11], міське та сільське населення [12], імпорт технологій [13] та інші змінні на додаток до більш поширених детермінант зростання, що виділяються теоріями зростання: зростання робочої сили, споживання або людський капітал [14].

Найбільш обговорюваними детермінантами зростання в сучасних теоріях є інновації та технологічний прогрес. У цих теоріях стверджується, що на зростання сильно впливає технологічний розрив, який існує між країнами; тим часом технічний прогрес підвищує продуктивність, що підвищує дохід на душу населення, а отже – добробут країни. Однак, незважаючи на теорії та емпіричні дослідження, список визначальних факторів економічного зростання не є вичерпним, і ключові рушійні сили зростання ще не виділені через швидку зміну умов життя та міжнародного середовища [2].

Однією з найбільших змін або однією з головних причин змін є глобалізація. Як зазначає Чой Й., «однією з найбільш гаряче обговорюваних тем як теоретиками, так і практиками, є глобалізація та її швидкість», що зумовлені «всесвітнім розширенням ринку та технологій» [15]. Крім того, загальновизнано, що «глобалізація є багатовимірним, багатоскалярним і циклічним процесом» [16].

Історично склалося так, що підходи до трактування глобалізації різняться і поділяються відповідно до трьох основних наукових шкіл, сформованих вченими: (1) гіперглобалістами, (2) скептиками, (3) трансформаційними прихильниками [17]. Для представників гіперглобалістського підходу глобалізація є якісно новим історичним процесом, у межах якого національні держави поступово втрачають свою автономію та значущість через

децентралізацію економічних і політичних структур. На їхню думку, оскільки ключовими рушійними силами глобалізації виступають капіталізм та технологічний прогрес, подальше поглиблення глобалізаційних процесів є неминучим.

Скептики, навпаки, вважають глобалізацію не новим, а циклічним явищем, і наводять як доказ дані про масштабні торговельні потоки ще XIX століття. Вони трактують глобалізацію як нерівномірний, неоднорідний процес, у межах якого національні держави зберігають суттєві владні можливості, а конфлікти та суперечності між ними залишаються неминучими. З погляду скептиків, сучасна глобалізація фактично є формою регіоналізації та посиленням впливу торговельних блоків, а не універсальною інтеграцією світу [18]. Прихильники трансформаційного підходу розглядають глобалізацію як історично тривалий процес, який у сучасний період набуває безпрецедентних масштабів, темпів і форм прояву. На їхню думку, глобалізація суттєво змінює функціонування держав, змушуючи національні уряди модернізуватися та адаптовувати свої інституційні структури для збереження ефективності та впливу.

Трансформаціоністи наголошують, що майбутній розвиток міжнародної системи стає дедалі складнішим для прогнозування, адже глобалізація провокує непередбачувані зрушення у функціонуванні світових ринків та у відносинах між державами, створюючи нові форми взаємозалежності та викликів [19].

З позиції як скептиків, так і представників трансформаційного підходу, ключовими індикаторами для оцінювання інтенсивності глобалізаційних процесів залишаються масштаби міжнародної торгівлі та мобільність населення. Саме ці показники тривалий час переважали в наукових дискусіях, адже вони найбільш точно відображали характер глобалізації під час її перших двох хвиль — до Першої та після Другої світових воєн. Однак третя хвиля глобалізації, що сформувалася зі стрімким поширенням Інтернету у 1990-х роках, суттєво змінила цю парадигму. Вона спиралася вже не лише на рух товарів і робочої сили, а й на зовсім інші рушійні чинники, серед яких — дерегуляція фінансових секторів, швидкий розвиток транспортних і комунікаційних технологій, розпад

Східного блоку та успішні приклади економічного зростання в країнах Східної Азії [19]. Через таку зростаючу складність явища вже було неможливо оцінити глобалізацію, враховуючи лише один вимір цього процесу.

За останні 20 років вчені виділяють до семи вимірів глобалізації, але найчастіше використовуються три: економіка, політика та культура [20]. Тому, вимірюючи глобалізацію, необхідно брати до уваги, що певна країна може бути менш глобалізованою в економіці, але дуже глобалізованою з точки зору культури чи політичної сфери, і це відіграє важливу роль у добробуті цієї країни [21]. Однак така складність процесу глобалізації не розглядалася до 2000 року, коли було розроблено перший індекс, що охоплює всі сфери глобалізації. З того часу для оцінки глобалізації було розроблено кілька індексів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Порівняння індексів глобалізації

Назва показника	Період застосування та вибірка країн	Структурні компоненти індексу
Індекс глобалізації журналу <i>Foreign Policy</i> (<i>Foreign Policy Magazine Globalisation Index</i>)	1995–2006 рр.; 62 країни	Економічна інтеграція; інтенсивність особистих контактів; розвиток комунікаційних технологій; рівень політичної участі
Індекс культурної глобалізації (<i>Cultural Globalisation Index</i>)	2002–2004 рр.; 10 країн	Кінематографічна продукція; телепрограми; обсяг імпортованих друкованих видань; поширення та доступність іноземних супутникових мовників
Індекс глобалізації Центру дослідження глобалізації й регіоналізації Університету Уорика	1982–2004 рр.; 119 країн	Економічний, соціальний та політичний виміри глобалізації
KOF Index of Globalisation	1970–2021 рр.; 203 країни	Економічна глобалізація (фактичні потоки, обмеження); політична участь; соціальна глобалізація (особисті контакти, інформаційні потоки, культурна близькість)
Переглянутий індекс KOF (<i>Revisited KOF Index</i>)	1970–2019 рр.; 203 країни	Економічний, політичний, соціальний та культурний виміри глобалізації

Джерело: складено за [22, 23, 24]

Оскільки і глобалізація, і економічне зростання є складними поняттями, зв'язок між ними також не завжди є однозначним. Спираючись на теорію та деякі емпіричні висновки, Хусейн І. виділяє чотири зв'язки між економічним зростанням і глобалізацією: міжнародна торгівля; трудові потоки; фінансова інтеграція; технічні зміни [25]. Однак автор в основному обговорює економічний вимір глобалізації та деякі культурні аспекти (технічні зміни, у широкому

розумінні, можна віднести до культурно-культурного виміру глобалізації). Тому, зв'язок між економічним зростанням і глобалізацією можна зобразити, додавши інші виміри (рис. 1.1).

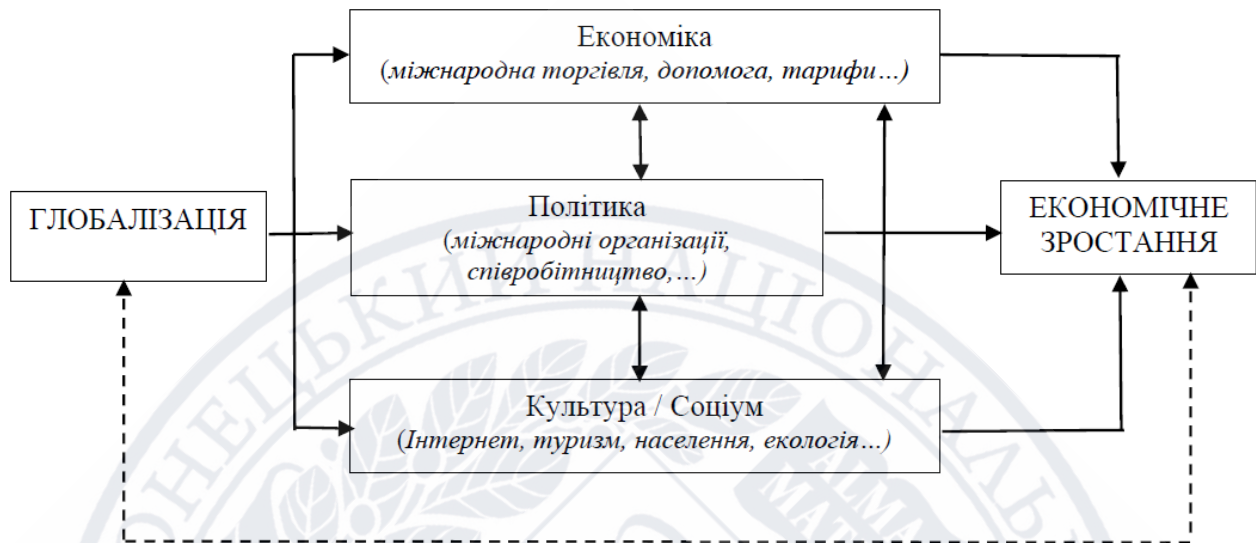

Рис. 1.1. Зв'язок між глобалізацією та економічним зростанням

Джерело: [2]

Як показано на рисунку 1.1, вплив глобалізації на економічне зростання може здійснюватися через три основні сфери: економічну, політичну та культурно-соціальну. Таким чином, теза Хусейна І. про те, що глобалізація позитивно впливає на економіку, політичні процеси та культурну взаємодію, а отже — потенційно сприяє економічному зростанню, зберігає свою наукову актуальність.

Важливим елементом цього підходу є взаємозалежність трьох зазначених сфер: наприклад, участь держави у міжнародних організаціях може позначатися на її економіці через зміну тарифної політики, інтенсивність торговельних потоків та уніфікацію регуляторних норм. Такі взаємозв'язки мають суттєве значення, оскільки «більшість вимірів глобалізації перебувають у тісній взаємодії», і водночас «немає гарантії, що їхній вплив на загальний результат глобалізації спрямований в один і той самий бік» [23].

У наукових дослідженнях представлено широкий спектр підходів до аналізу економічного зростання та глобалізації в країнах, що розвиваються.

Зокрема, Подель К. вивчав, наскільки економічний розвиток таких країн залежить від забезпеченості природними ресурсами та наявності морського кордону. У своєму емпіричному дослідженні, що охоплювало 197 країн, серед яких було 34 держави з низьким рівнем доходу, за період 1996–2009 рр., він перевіряв зв'язок між цими характеристиками та темпами зростання.

Отримані результати засвідчили, що відсутність виходу до моря суттєво стримує економічне зростання, особливо в країнах, що розвиваються, тоді як торговельна відкритість — складова економічного виміру глобалізації — сприяє прискоренню економічного розвитку [26, с. 356].

З позиції як скептичних, так і трансформаційних підходів, найінформативнішим способом оцінювання динаміки глобалізації є аналіз торговельних потоків та мобільності населення. Ці показники дійсно тривалий час домінували у наукових дискусіях про глобалізацію, оскільки добре описували її характер під час перших двох хвиль глобалізації — періодів до Першої та після Другої світових воєн. Втім, третя хвиля глобалізації, що розпочалася у 1990-х роках із поширенням Інтернету, ґрунтується не лише на торгівлі товарами та переміщенні робочої сили. Вона формувалася під впливом нового кола чинників, серед яких дерегуляція фінансових ринків, стрімкий розвиток сучасних транспортних і комунікаційних технологій, розпад Східного блоку та демонстрація економічних успіхів країн Східної Азії [27].

З позиції скептиків та представників трансформаційного підходу, найбільш придатними показниками для оцінювання динаміки глобалізації є обсяги міжнародної торгівлі та масштаби міграційних потоків. Саме ці два індикатори протягом тривалого часу домінували в академічних дискусіях, оскільки вони відображали ключові характеристики глобалізації під час її перших двох хвиль — до Першої світової війни та в період після Другої світової війни.

Однак із появою Інтернету та цифрових технологій у 1990-х роках розпочалася третя хвиля глобалізації, яку вже не можна пояснити лише торгівлею товарами чи переміщенням робочої сили. Вона формувалася під

впливом нової групи факторів, серед яких — дерегуляція фінансового сектору, стрімкий розвиток сучасних транспортних і комунікаційних технологій, розпад Східного блоку та приклади економічних успіхів східноазійських країн [2].

Глобалізація та економічне зростання є багатовимірними та взаємопов'язаними явищами, взаємодія яких відбувається через економічні, політичні, культурні й соціальні канали. Узагальнення результатів наукових досліджень дає змогу сформулювати кілька ключових висновків.

По-перше, у більшості наукових праць глобалізація розглядається переважно через її економічний вимір, тоді як політичні, культурні та соціальні аспекти часто залишаються поза увагою. Це звужує розуміння справжнього масштабу впливу глобалізації на розвиток країн, що розвиваються.

По-друге, дослідники рідко трактують глобалізацію як потенційний головний чинник економічного зростання. Значна частина праць зосереджена на аналізі таких традиційних факторів, як природні ресурси, відсутність або наявність доступу до моря чи зовнішня допомога, що відсуває питання ролі глобалізаційних процесів на другий план.

По-третє, попри різноманітність дослідницьких підходів, емпіричні результати здебільшого свідчать про позитивний вплив економічної глобалізації на зростання країн, що розвиваються. У більшості проаналізованих робіт відкритість торгівлі, лібералізація економічних відносин та інтеграція у світові ринки сприяють розширенню економічних можливостей та прискоренню розвитку.

1.2. Теоретичні підходи і концепція формування моделі відкритості економіки в умовах інтеграції до світової економіки

Сучасна парадигма світогосподарського розвитку формується на основі системного дослідження процесів, явищ і суперечностей інтернаціоналізації з урахуванням їх багатовимірної природи. Як масштабний, динамічний і

структурований феномен, інтернаціоналізація на мікрорівні проявляється через активне включення підприємств у міжнародні операції, а на макрорівні — через поглиблення та розширення світогосподарських зв'язків, зумовлених зростанням міжнародної мобільності факторів виробництва та результатів економічної діяльності.

Для аналізу національної економіки важливо виокремлювати внутрішні та зовнішні виміри інтернаціоналізаційного процесу. До внутрішніх належать імпорту товарів, послуг, капіталу і трудова імміграція; до зовнішніх — експорт товарів, послуг, капіталів та трудова еміграція. У глобальному контексті варто відрізняти екстернальні шляхи розвитку (у традиційних структурах факторних і товарних ринків) та інтернальні, що формуються в межах внутрішньокорпоративних міжнародних ринків транснаціональних структур.

Сучасний рівень розробленості інтернаціоналізаційної проблематики створює передумови для проведення теоретичних і прикладних досліджень на основі критичного осмислення широкого спектра теорій і моделей відкритої економіки, міжнародної торгівлі, руху капіталів, прямих іноземних інвестицій, транснаціоналізації та інтернаціоналізації загалом. При цьому практично відсутні концепції, які б орієнтували національні економіки на «ефективне самозабезпечення». Натомість серед підходів до взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку домінує концепція ефективно функціонуючої відкритої економіки, різні модифікації якої були розроблені переважно західними науковцями.

У цьому контексті можна виокремити два важливі напрями:

по-перше, розширення аналітичного поля в бік дослідження тенденцій і особливостей розвитку не лише міжнародної торгівлі, але й міжнародного руху капіталу та валютно-фінансових відносин;

по-друге, перехід від моделей відкритої економіки, що ґрунтуються на принципах ринкової саморегуляції, до таких, у яких відкритість реалізується через активні регуляторні функції держави.

У нових умовах глобалізації проблема «відкритості» національних економік набуває особливої актуальності для країн з перехідними економічними системами. Теоретичні інтерпретації, поширені у західній економічній науці, часто спираються на односторонній підхід, який недостатньо враховує національну специфіку та недооцінює потенційний вплив таких країн на розвиток світогосподарських зв'язків.

Водночас науковці Центральної та Східної Європи здійснюють спроби сформулювати теоретичні підходи, які б відповідали як об'єктивним тенденціям глобального розвитку, так і вимогам національної економічної політики. Значний внесок у цей напрям зробили дослідники з України та Росії. Приймаючи аргументи щодо ефективності «відкритої економіки», вони зосереджують увагу на питаннях гео економічного позиціонування нових незалежних держав, а також на визначенні напрямів, масштабів і темпів досягнення рівня відкритості, оптимального з огляду на національні інтереси.

Для оцінки відповідних процесів характерна значна варіативність підходів, що зумовлено як об'єктивними параметрами (територія, чисельність населення, природно-ресурсний потенціал), так і специфікою ринкових реформ, їх масштабами та динамікою.

У науковій літературі наголошується, що до питання економічної відкритості слід підходити комплексно. Зокрема, у роботах Д. Родрика підкреслюється, що посилення інтеграції до світового господарства саме по собі не гарантує покращення економічної ситуації. На його думку, позитивний ефект від відкритості можливий лише за наявності ефективної внутрішньої економічної та інституційної політики, яка забезпечує узгодженість інтересів різних соціальних груп, знижує внутрішню напруженість і дає змогу

адаптуватися до змін у глобальному середовищі. Відповідно, саме якість національних інститутів та здатність держави проводити скоординовану політику визначають, наскільки успішним буде включення країни у світові економічні процеси. За відсутності належних внутрішніх механізмів зовнішня лібералізація може не дати очікуваних результатів або навіть загострити структурні диспропорції [28, с. 12].

У своїх міркуваннях Д. Родрік спирається на сучасні концепції міжнародної економіки, відповідно до яких зовнішньоекономічна діяльність перебуває в зоні відповідальності держави. Держава має забезпечувати реалізацію загальнонаціональних інтересів, а її зовнішньоекономічна політика повинна ґрунтуватися на ключових засадах економічного зростання — інвестиціях, макроекономічній стабільності, розвитку людського капіталу та ефективному управлінні. Одним із фундаментальних принципів є пріоритет національних інтересів, що визначають траєкторію економічного розвитку.

У сучасному моделюванні економічної поведінки країн сформувалися три базові постулати щодо відкритості економіки, які були поглиблені та уточнені західними економістами-міжнародниками.

1. Відкритість не є самодостатнім механізмом економічного зростання.

Стійкий розвиток ґрунтується насамперед на нагромадженні фізичного та людського капіталу, а також на технологічному поступі. Відкритість економіки може сприяти цим процесам — через здешевлення імпортованих капітальних благ, доступ до нових технологій та передачу знань із розвинених країн. Водночас ці потенційні переваги реалізуються лише за наявності внутрішніх передумов розвитку. Хоча країни, які швидко зростають, зазвичай є більш відкритими, зворотна залежність — коли сама відкритість автоматично стимулює зростання — емпірично підтверджується слабо.

2. Відкритість загострює нерівність усередині країни.

Розширення зовнішньоекономічних зв'язків неминує посилює розрив у доходах між соціальними групами. Лібералізація зовнішньої торгівлі та руху капіталу створює можливості для одних секторів і водночас посилює вразливість інших.

3. Відкритість підвищує чутливість економіки до зовнішніх шоків.

Відкрита економіка сильніше реагує на глобальні коливання — зміни умов торгівлі, коливання світових процентних ставок, раптові зміни потоків капіталу. Такі шоки можуть провокувати внутрішні економічні дисбаланси та політичну нестабільність, а за певних умов — посилюватися та відтворюватися ("мультиплікативний ефект"). Світова економіка з 1970-х років справді пережила низку подібних потрясінь (боргова криза Латинської Америки у 1980-х рр., азійська фінансова криза 1997 р.). Тому здатність держави керувати цими процесами є критичною умовою отримання вигод від відкритості.

Попри зазначені ризики, відкритість економіки в сучасній економічній теорії розглядається як необхідна умова розвитку. Її переваги реалізуються за умови становлення ринкових відносин та здатності держави діяти відповідно до об'єктивних закономірностей конкуренції (див. додатки Б, В).

Провідні стратегії економічного розвитку передбачають формування раціональної внутрішньої економічної структури як підґрунтя зовнішньої конкурентоспроможності. Ще у XIX столітті німецький економіст Ф. Ліст трактував стратегічну роль держави через її участь в інвестиційних процесах та наголошував, що довгострокові національні конкурентні переваги формуються завдяки цілеспрямованій інвестиційній політиці. На думку Ліста, її складовими є:

- визначення стратегії розвитку з урахуванням природно-ресурсного потенціалу та структури робочої сили;

- окреслення пріоритетних галузей, навколо яких формуватимуться супутні виробництва і які забезпечуватимуть конкурентоспроможність у майбутньому;
- розвиток відповідної інфраструктури;
- створення кредитно-банківської системи для акумулювання ресурсів під державні та приватні інвестиції;
- формування податкової системи, підпорядкованої стратегічним цілям розвитку;
- розвиток системи освіти та підготовки фахівців для ключових галузей;
- створення мережі державних науково-дослідних інститутів, які забезпечуватимуть технологічне оновлення виробництва;
- формування національної ідеології економічного розвитку через систему освіти та засоби масової інформації [28, с. 357].

Сучасні західні дослідники загалом поділяють підходи Ф. Ліста, однак адаптують їх до умов глобальної відкритості. У своїх інтерпретаціях вони пов'язують його ідеї зі створенням дієвих інституцій, покликаних пом'якшувати вплив зовнішніх шоків, забезпечувати макроекономічну та соціальну стабільність, а також формувати механізми соціального захисту, що убезпечують найбільш вразливі групи населення від негативних наслідків глобальних трансформацій. Така інституційна архітектура має також запобігати корупції, монополізації політичних та економічних рішень і гарантувати достатній рівень соціальної й політичної свободи (28; 29).

У теоретичному вимірі виділяють дві ключові парадигми поведінки держав у глобальному середовищі, що базуються на двох доктринах — класичному космополітизмі та автаркії. Варто підкреслити, що протекціонізм у межах цих підходів розглядається не як результат їх синтезу, а як інструмент, який може реалізовуватися в межах кожної доктрини залежно від історичних умов та національних інтересів.

Ф. Ліст розробив аргументацію на користь обмеження космополітичного принципу класичної школи, який ототожнював індивідуальний інтерес із основою суспільного розвитку. На його думку, реальні умови економічної діяльності визначаються належністю індивіда до певної держави чи нації, а тому реалізація інтересів окремої людини безпосередньо залежить від можливостей національної економіки та її рівня розвитку. Формування загальнолюдського співтовариства можливе лише на основі рівноправності, тобто за умов приблизно однакового соціально-економічного розвитку держав [30]. Ліст слушно звертав увагу на те, що Велика Британія — країна, яка найактивніше пропагувала космополітичний принцип вільної торгівлі, — сама пройшла тривалий етап самоізоляції та протекціонізму, завдяки чому досягла високого рівня економічного розвитку.

Другий принцип, який випливає з його теорії, — це принцип економічної самоізоляції як форми інституційного захисту національної економіки. Спираючись на ідеї Й. Г. Фіхте, Ліст обґрунтовував концепцію автаркії, підкреслюючи, що вона не тотожна повному запереченню міжнародної торгівлі, як це іноді інтерпретують. На відміну від Фіхте, Ліст визнавав користь міжнародної торгівлі, проте вважав необхідним здійснювати її в межах політики державного контролю, якщо країна не досягла належного рівня економічного розвитку для конкуренції на світових ринках [31; 30).

У таких умовах країна має тимчасово обмежувати залежність від імпорту, розвивати виробництво субститутів, контролювати механізми зовнішньої торгівлі, створювати стимули для розвитку власної промисловості, інновацій і наукових досліджень. Протекціонізм у цьому контексті виступає інструментом стратегічної модернізації, а не самоціллю, і є засобом формування довгострокової конкурентоспроможності національної економіки.

Періоди посилення міжнародної економічної інтеграції закономірно змінюються періодами дезінтеграції. Такі коливання зазвичай відбуваються

протягом тривалих історичних циклів і зумовлені «кардинальними» змінами в характері економічного розвитку. До ключових чинників належать науково-технічна революція, структурні зрушення у виробництві, трансформації в енергетичному забезпеченні світової економіки, зміни у функціонуванні фінансових ринків та еволюція міжнародних економічних відносин.

Інтеграційні процеси отримали якісно новий імпульс під впливом поглиблення міжнародного поділу праці. Вони розвивалися від простого товарного обміну до стійкої та масштабної торгівлі товарами і послугами, від руху капіталу й створення виробничих підприємств за кордоном — до розгалуженої виробничої та науково-технічної кооперації й сучасних форм транснаціонального управління. У результаті сформувалися розвинені регіональні світогосподарські зв'язки, що охоплюють значну кількість країн. Процеси інтеграції всебічно досліджені як у зарубіжній, так і у вітчизняній економічній літературі.

У науковій літературі підкреслюється, що процеси міжнародної економічної інтеграції мають складний, хвилеподібний характер і охоплюють як фази поглиблення взаємозалежності між країнами, так і етапи дезінтеграції, що зумовлюються фундаментальними зрушеннями у глобальній економіці. На думку дослідників, значні трансформації в інтенсивності інтеграційних процесів відбуваються під впливом науково-технічного прогресу, змін технологічного укладу, глобальних енергетичних викликів та еволюції фінансових ринків [32].

Сучасний етап розвитку характеризується якісним поширенням міжнародної економічної інтеграції: від простого товарного обміну — до сталих потоків торгівлі, переміщення капіталів, глобальних виробничих ланцюгів та глибокої науково-технічної кооперації між країнами та компаніями. Такий розвиток є природним продовженням міжнародного поділу праці та глобалізації виробництва [33].

Класики економічної теорії, зокрема А. Сміт, Д. Рікардо та Дж. Мілль, обґрунтували вигоди спеціалізації та вільної торгівлі, що стали інтелектуальною основою сучасних теорій міжнародної інтеграції [34, 35]. На основі цих підходів були сформовані різні наукові школи міжнародної інтеграції, які відрізняються трактуванням її цілей та механізмів.

Прихильники неоліберального підходу (М. Алле, Б. Баласса) розглядають інтеграцію як еволюційний процес формування спільного ринку та усунення бар'єрів, який сприяє підвищенню ефективності економічної діяльності [36]. Представники корпоратіоналістського напрямку (У. Ростоу, С. Рольф) наголошують на ролі транснаціональних корпорацій у гармонізації світогосподарських зв'язків. Структуралісти (Г. Мюрдаль) фокусуються на асиметриях у розвитку, які інтеграція може як згладжувати, так і поглиблювати. Неокейнсіанська школа (Р. Купер) підкреслює важливість узгодження внутрішньої та зовнішньої політики країн-учасниць інтеграції.

Суттєвий вплив на подальший розвиток теорії інтеграції мала праця Дж. Вайнера, який довів, що митні союзи мають як позитивні ефекти — створення торгівлі (trade creation), так і потенційно негативні — відхилення торгівлі (trade diversion) [37]. Розвиток цих ідей у працях Р. Ліпсі показав, що вплив інтеграційних об'єднань на добробут не є однозначним і залежить від структури економіки, конкурентних переваг та рівня інституційного розвитку [38].

Таким чином, інтеграція є складним багатофакторним явищем із численними науковими школами, кожна з яких підкреслює різні аспекти її впливу на економічні процеси: від ролі ринку та корпорацій — до значення державної політики, інституцій і структурних трансформацій.

Головною ознакою виникнення митного союзу є усунення мит при обопільній торгівлі країн-членів (рис. 1.1).

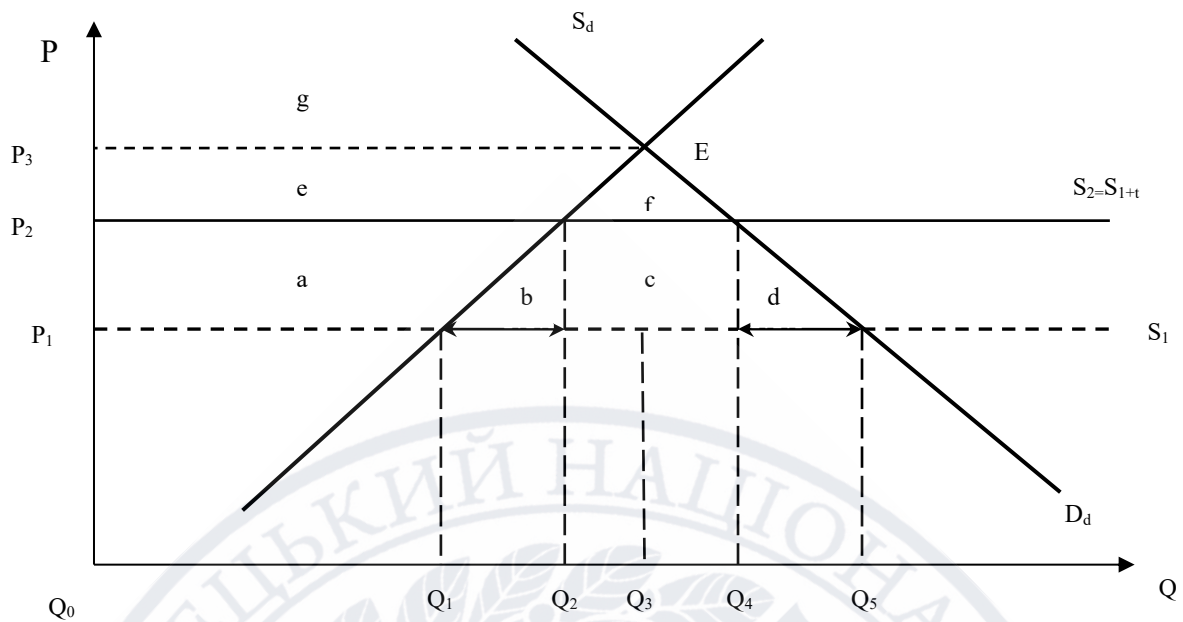

Рис. 1.1 Ефект створення торгівлі в результаті інтеграції

Створення митного союзу. Припустимо, що торгівля здійснюється одним товаром і потенційно може розвиватися між трьома країнами – країною 1 і країною 2, які в майбутньому створять митний союз, а також країною 3, яка в цей союз не увійде і уособлює решта країн світу.

Ціна, за якою даний товар продається в країні 1, складає P_1 . В країні 2, де вже існує імпорتنний тариф t , ціна на той самий товар складає $P_2 = P_1 + t$. В країні 3 ціна цього товару P_3 . Під захистом митного тарифу t країна 2 виробляє і споживає товар в т. Е, при цьому лінія S_d являє собою пряму внутрішньої пропозиції, а лінія D_d – пряму внутрішнього споживання. Ціна імпорту товару країною 2 складає $P_2 = P_1 + t$, внутрішнє споживання – Q_0Q_4 одиниць, що покривається за рахунок внутрішнього виробництва в розмірі Q_0Q_2 одиниць і імпорту Q_2Q_4 одиниць з країни 1. Країна 2 не може імпортувати товар з країни 3, оскільки при додаванні тарифу t ціна імпорту з країни 3 стає вище ціни імпорту з країни 1. Наявність тарифу створює в країні 2 ефект доходів, що являє собою обсяг збільшення доходів бюджету в результаті обкладання імпорту митом. Як бачимо, дохід визначається розміром імпорту країни, що знаходиться під захистом мита,

помноженим на розмір мита, і на графіку зображається сегментом s . Сукупна пропозиція товару країною 1 у країну 2 є еластичною за ціною і складає S_{1+t} при існуванні імпортного мита t [37, с. 125-130].

Після створення митного союзу. Країни 1 і 2 вирішили створити митний союз, відповідно до умов якого країна 2 ліквідує тариф t на імпорт товару з країни 1. Країна 3 в митний союз не входить. Після усунення мита, ціна, за якою країна 2 може імпортувати товар з країни 1, скорочується на розмір тарифу до P_1 . За цією ціною внутрішнє споживання товару в країні 2 складає Q_0Q_5 одиниць, що покривається за рахунок внутрішнього виробництва в розмірі Q_0Q_1 одиниць і імпорту Q_1Q_5 одиниць із країни 1. Створення митного союзу є дуже сприятливим для споживачів в країні 2: збільшення їх надлишку споживання, з $a+b+c+d$ до $a+b+c+d+e+f+g$, тобто вони можуть тепер споживати товар у будь-якій кількості, що обмежується кривою сукупної внутрішньої і зовнішньої пропозиції S_1 і кривою внутрішнього попиту D_d . Проте, приріст надлишку споживання не означає підвищення добробуту країни 2 в цілому, тому що даний ефект працює не на державу, а на споживачів. Ефект доходу c зникає, оскільки імпортне мито більше не стягується. Вплив ефекту переділу a на добробут країни у цілому нейтральний, оскільки доходи виробників продукції, що конкурують з імпортом, перерозподіляються на користь споживачів. В результаті чистий статичний виграш країни 2 від створення митного союзу обмежується сумою ефекту захисту і ефекту споживання $b+d$, які в даному випадку, на відміну від випадку введення мита, вважається не ефектом втрати, а ефектом приросту. Ефект захисту b показує зростання доходів країни, що виникають в результаті того, що імпортуються більш ефективні у виробництві іноземні товари, які заміщують на внутрішньому ринку менш ефективні у виробництві місцеві товари. Приріст доходів базується на тому, що в результаті відміни імпортного мита кількість Q_1Q_2 одиниць товару стали купуватися споживачами з-за кордону за ціною P_1 за одиницю товару, тоді як раніше ціна тієї ж одиниці товару, що вироблявся в

межах країни, складала P_{1+t} . Ефект споживання d показує, як збільшується споживання товару в результаті зниження ціни на внутрішньому ринку країни 2. Зростання споживання базується на тому, що в результаті усунення імпортного мита кількість Q_4Q_5 одиниць товару стали купуватися споживачами з-за кордону за ціною P_1 , тоді як раніше ціна тієї ж одиниці товару, що вироблялась в середині країни, складає P_{1+t} .

Таким чином, в результаті створення митного союзу і відміни імпортного мита в країну 2: збільшився імпорт країни 2 на $Q_1Q_2+Q_4Q_5$, тобто виник ефект створення торгівлі; споживачі в країні 2 частково переключилися з місцевого постачальника товарів на імпортний; споживачі в країні 2 збільшили розміри споживання товару; відбулося зростання загального рівня добробуту країни, що свідчить про те, що створення митного союзу є кроком на шляху до вільної торгівлі, принаймні двох в межах двох країн. В результаті створення митного союзу, що забезпечує ефект створення торгівлі, масштаби торгівлі збільшуються, а добробут усіх країн – як тих, що беруть участь, так і тих, що не беруть участі в інтеграції – зростає.

Створення митного союзу передбачає надання країнами-учасницями взаємних торговельних преференцій, які не поширюються на треті країни. Усунення взаємних митних бар'єрів може зумовлювати виникнення двох ключових ефектів, що вперше були концептуалізовані Дж. Вайнером: ефекту створення торгівлі (trade creation) та ефекту відхилення торгівлі (trade diversion). Перший означає заміщення дорожчого внутрішнього виробництва дешевшим імпортом від ефективнішого партнера, тоді як другий передбачає протилежну ситуацію — коли імпорт переорієнтовується від більш ефективного постачальника (що перебуває поза межами союзу) на менш ефективного партнера всередині інтеграційного об'єднання. Саме тому створення митного

союзу не завжди забезпечує оптимальний розподіл ресурсів, що підтверджено теорією митних союзів Вайнера.

Графічна інтерпретація ефекту відхилення торгівлі загалом повторює модель створення торгівлі (рис. 1.2), однак її ключовою особливістю є зміна джерела імпорту з більш ефективного на менш ефективного.

До створення митного союзу. Припустимо, що торгівля здійснюється одним товаром і потенційно може розвиватися між трьома країнами: країною 1, країною 2 та країною 3. У країні 1 товар продається за ціною P_1 . У країні 2 діє імпорتنний тариф t , тому внутрішня ціна імпортованого товару становить $P_2 = P_1 + t$. У країні 3 ціна товару дорівнює P_3 . За умов існування тарифу t країна 2 споживає Q_0Q_4 одиниць товару, з яких Q_0Q_2 виробляється внутрішньо, а Q_2Q_4 імпортується з країни 1. Імпорт країни 3 за умов тарифу є дорожчим, тому торгівля з нею не здійснюється. Доходи бюджету країни 2 утворюються за рахунок мита (площі сегментів $c + c$), а пропозиція країни 1 на ринку країни 2 є абсолютно еластичною за ціною $S_1 + t$.

Після створення митного союзу. Утворення митного союзу між країнами 2 і 3 означає скасування тарифу t на імпорт товарів із країни 3. Країна 1 не входить до союзу, тому розглядається як альтернативне джерело постачання. Після усунення тарифу країна 2 отримує можливість імпортувати товар за ціною P_3 , що є нижчою за $P_2 = P_1 + t$, але не обов'язково нижчою за P_1 . У результаті внутрішнє споживання зростає до Q_0Q_5 одиниць, з яких Q_0Q_1 виробляється всередині країни, а Q_1Q_5 імпортується вже з країни 3. Таким чином, хоча імпорт може зростати, торговельні потоки переорієнтовуються з ефективнішого виробника (країни 1) на менш ефективного (країну 3), що й утворює **ефект відхилення торгівлі**, описаний Вайнером [37].

Через створення митного союзу імпорт країни 2 в розмірі Q_2Q_4 перемістився (відхилився) з більш дешевого джерела в країні 1, яка (країна 1) залишилася поза межами інтеграційного об'єднання, на відносно дороге

джерело постачання в країні 3.

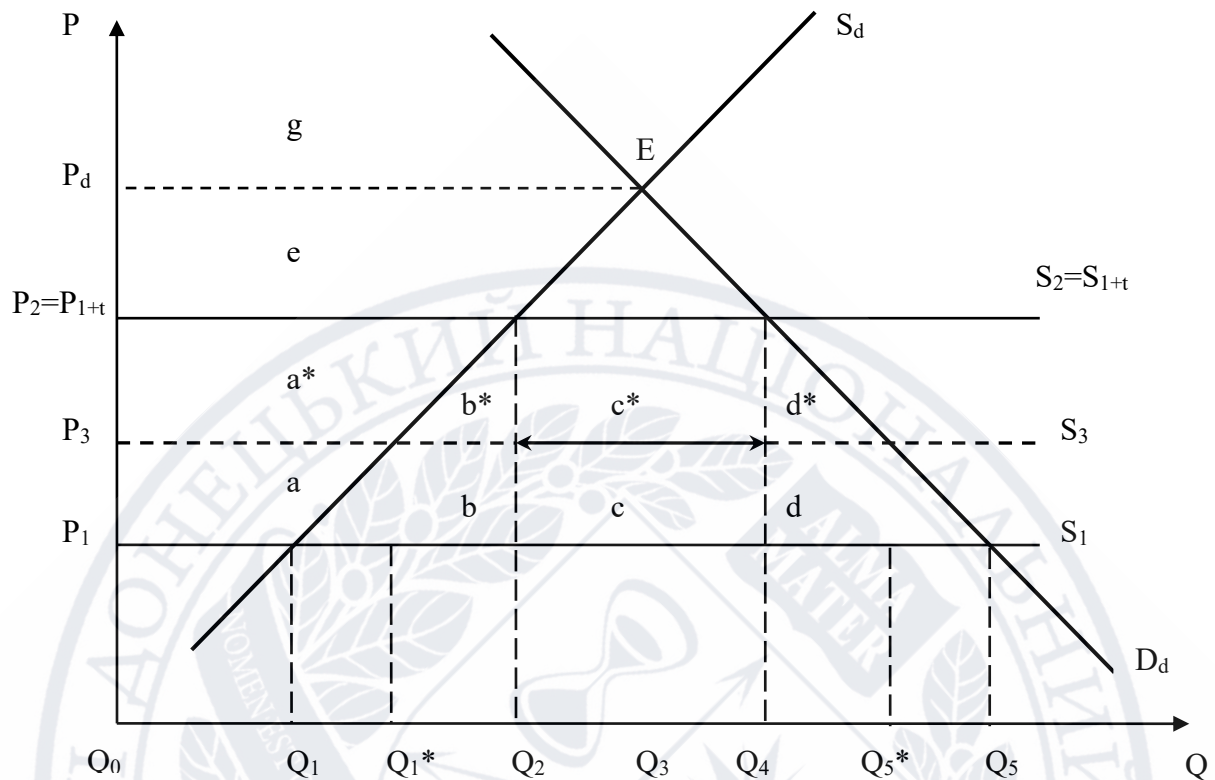

Рис. 1.2. Ефект відхилення від торгівлі в результаті інтеграції

Створення митного союзу досить сприятливе для споживачів країни 2: збільшення надлишку споживання складає $a^* + b^* + c^* + d^*$. Вплив ефекту переділу a^* на добробут країни в цілому нейтральний, оскільки доходи виробників продукції, що конкурують з імпортом, перерозподіляються на користь споживачів. Для країни 2 ефект доходу $c + c^*$ зникає, оскільки імпортне мито більше не стягується. Звідси c^* перерозподіляється споживачам країни 2 через більш низькі ціни на товар, що виникли в результаті створення митного союзу, а сегмент c виявляється прямою втратою для країни 2, що являє собою ефект відхилення від торгівлі. Причиною втрат є переорієнтація в рамках митного союзу імпорту країни 2 на відносно менш ефективне джерело постачання, що призводить до меншого зниження цін імпортного товару. Однак, паралельно з'являється і позитивний момент створення торгівлі, оскільки через

зниження ціни розміри імпорту товару країною 2 збільшується – на $Q_1^*Q_2+Q_4Q_5^*$. Чистий статичний вигравш країни 2 від створення митного союзу обмежується сумою ефекту захисту і ефекту споживання b^*+d^* .

Відповідь на запитання, чи призводить ефект відхилення торгівлі, який виникає при створенні митного союзу, до зростання добробуту країн, що інтегруються, або до його зменшення, залежить від співвідношення абсолютних розмірів ефекту відхилення і ефекту створення торгівлі. Якщо $c > b^*+d^*$, має місце зниження рівня добробуту. Якщо $c < b^*+d^*$, рівень добробуту зростає. Неважко помітити, що, чим еластичніший попит і пропозиція в країні, що імпортує, тим менша різниця ціни між країнами, що знаходяться в межах і поза межами митного союзу (чим ближче прямі пропозиції S_1 і S_3 один до одного), тим більший обсяг позитивного ефекту створення торгівлі (більша площа сегментів b^* і d^*) і менший обсяг ефекту відхилення (менша площа сегменту c) [37].

Теорія „другий кращий”.

Створення митного союзу передбачає надання його учасниками взаємних торговельних преференцій, які не поширюються на треті країни. Усунення внутрішніх митних бар'єрів потенційно формує два основних типи наслідків: **ефект створення торгівлі** та **ефект відхилення торгівлі**. Перший виникає, коли імпорт переорієнтовується з менш ефективного на більш ефективного постачальника; другий — коли після створення союзу країна починає імпортувати з менш ефективного джерела лише тому, що продукція з третіх країн обтяжена митним тарифом. Таким чином, джерело імпорту з країн-членів союзу не завжди є економічно оптимальним, і в окремих випадках постачальники з країн, що не беруть участі в інтеграції, можуть пропонувати значно нижчу ціну.

Графічне зображення ефекту відхилення торгівлі є подібним до схеми ефекту створення торгівлі. До утворення митного союзу припустимо, що

торгівля здійснюється одним товаром між трьома країнами — країною 1, країною 2 та країною 3. У цьому випадку митний союз буде формуватися між країною 2 та країною 3. Ціна товару в країні 1 дорівнює P_1 . У країні 2 діє імпорتنний тариф t , тому внутрішня ціна встановлюється на рівні $P_2 = P_1 + t$. У країні 3 ціна цього товару становить P_3 . За наявності тарифу країна 2 виробляє й споживає товар у точці E , де лінія S^d відображає внутрішню пропозицію, а D^d — внутрішній попит. Обсяг внутрішнього споживання Q_0Q_4 покривається внутрішнім виробництвом Q_0Q_2 та імпортом Q_2Q_4 з країни 1. Імпорт приносить країні 2 тарифні надходження (сегменти $c + c^*$), а крива пропозиції країни 1 є абсолютно еластичною за ціною на рівні $S_1 + t$.

Після створення митного союзу країни 2 і 3 усувають тариф у двосторонній торгівлі. Країна 1 зберігає статус зовнішнього партнера, тому її продукція продовжує обтяжуватися митом. Оскільки внаслідок інтеграції ціна імпорту з країни 3 знижується до P_3 , внутрішня ціна у країні 2 теж зменшується. У результаті цього внутрішнє споживання зростає до $Q_0Q_5^*$, з яких $Q_0Q_1^*$ виробляється всередині країни 2, а $Q_1^*Q_5^*$ імпортується вже з країни 3. Це і є прикладом ефекту відхилення торгівлі, якщо країна 3 є менш ефективним виробником порівняно з країною 1.

До формування теорії митного союзу вважалося, що політика вільної торгівлі загалом забезпечує зростання добробуту країн. Однак аналіз Вайнера продемонстрував, що регіональна інтеграція може підсилювати переваги лібералізації лише за умови, що спільний тариф стосовно третіх країн не підвищується, а ефект створення торгівлі переважає над ефектом її відхилення. Це свідчить, що митний союз не завжди є однозначно позитивним інструментом торговельної політики. На цій думці базується і сформульована Дж. Мідом у 1955 р. концепція «**другого найкращого**», згідно з якою у разі, коли недосяжна оптимальна (перша найкраща) політика — вільна торгівля — друга найкраща альтернатива може включати елементи регулювання [39].

Хоча інтеграція не є ідеальною формою торговельної політики, численні емпіричні дослідження демонструють, що в більшості випадків її позитивні наслідки переважають потенційні втрати. До динамічних ефектів інтеграції, які проявляються у середньо- та довгостроковій перспективі, належать зростання конкуренції серед виробників, стримування підвищення цін, стимулювання інновацій та технологічного оновлення. Крім того, інтеграція сприяє збільшенню потоків капіталу, оскільки компанії з країн поза союзом прагнуть зберегти доступ до ринків об'єднання шляхом створення виробництв на його території.

Доцільність інтеграційного процесу можна зобразити також *теорією шведських економістів Хекшера і Оліна*.

Розглянемо дві країни, які перебувають у стані автаркії та виробляють два товари: трудомісткий товар X та капіталомісткий товар Y. Крива виробничих можливостей AA відповідає країні, що має надлишок трудових ресурсів та спеціалізується на виробництві товару X, а крива BB — країні з надлишком капіталу, яка відносно ефективніше виробляє товар Y. Відповідно припускається, що структури попиту в обох країнах є однаковими.

До встановлення міжнародної торгівлі рівноважна точка споживання у капіталомісткій країні розташована в точці N, а у трудонадлишковій — у точці C. Згідно з теоріями міжнародної торгівлі, ціни на трудомісткий товар X у країні A (трудонадлишковій) є нижчими порівняно з країною B, тоді як ціни на капіталомісткий товар Y, навпаки, є нижчими в країні B.

Згідно з моделлю Хекшера–Оліна, після відкриття торгівлі кожна країна почне спеціалізуватися на виробництві товару, який інтенсивніше використовує надлишковий у ній фактор виробництва: країна A збільшить випуск трудомісткого товару X, а країна B — капіталомісткого товару Y. Унаслідок цього відбудеться вирівнювання відносних цін, що графічно відображається лінією цін RF. Ціни на товар X у країні A зростуть, а ціни на імпортований товар Y знизяться; аналогічні вигоди спостерігатимуться у країні B — зросте ціна на

експортний товар Y та знизиться ціна на імпортований товар X .

Після встановлення міжнародної торгівлі нова споживча рівновага обох країн визначається в точці H , яка лежить за межами їхніх кривих виробничих можливостей. Це свідчить про зростання рівня добробуту обох країн: країна A експортує товар X у кількості GF та імпортує товар Y у кількості GH , тоді як країна B експортує товар Y у розмірі RT і імпортує товар X у кількості TH .

Таким чином, обидві країни отримують вигоди від торгівлі:

1. точка споживання переходить за межі національних виробничих можливостей, що означає зростання реального добробуту;
2. країни отримують доступ до дешевшого імпорту та вигідніших експортних можливостей, що забезпечує приріст сукупного добробуту.

Така логіка повністю відповідає фундаментальним теоріям Хекшера–Оліна та Столпера–Самуельсона, які пояснюють взаємозв'язок між відкриттям торгівлі, вирівнюванням цін та перерозподілом виробництва між країнами (рис. 1.3) [40].

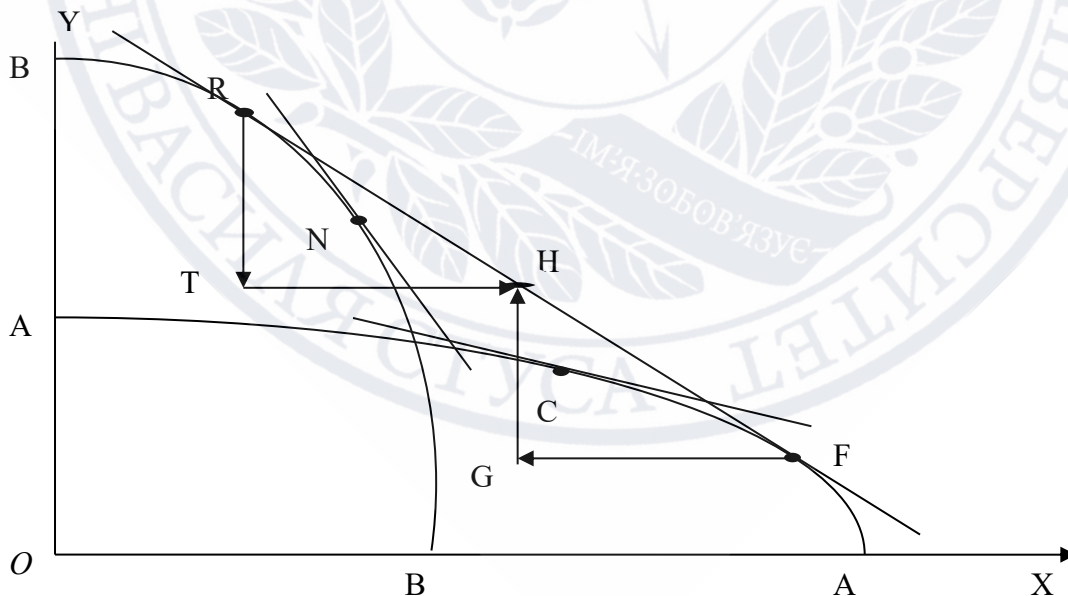

Рис. 1.3. Теорія Хекшера–Оліна

Економічна природа інтеграційних об'єднань і специфіка взаємодії країн-учасниць зумовлюють логіку, послідовність і еволюцію форм міжнародної регіональної економічної інтеграції.

На початкових етапах — у рамках зон преференційної чи вільної торгівлі та митних союзів — координація між державами охоплює переважно сферу обміну, що відображає торговельну інтеграцію. Ускладнення міждержавної взаємодії та формування глибших форм співпраці створюють передумови для поширення інтеграційних процесів і на виробничу сферу. Звідси випливає, що рівні, форми та темпи міжнародної економічної інтеграції мають комплексний і взаємопов'язаний характер.

Поглиблення інтеграційних процесів, попри значний потенціал для зростання добробуту, супроводжується також структурними соціально-економічними наслідками, серед яких – посилення нерівності як між країнами, так і всередині них. Глобальні корпорації та країни з високою спроможністю до ефективного управління ресурсами отримують значні вигоди від міжнародного поділу праці. У той же час держави з менш розвиненими інституціями та слабкою економічною базою часто опиняються на периферії світового господарства. Аналіз показує, що першопричиною зростаючої диференціації є не сам процес глобалізації, який має об'єктивний і нейтральний характер, а нездатність окремих економічних систем скористатися його перевагами. Саме тому ключовою суперечністю сучасного етапу глобалізації є те, що вона одночасно створює сприятливі умови для тих країн та соціальних груп, які володіють інструментами інтеграції, та поглиблює вразливість інших учасників світової економіки.

У межах канонічної економічної теорії домінує твердження, що економічна політика малої відкритої економіки значною мірою залежить від тенденцій на світових ринках товарів і капіталу. Зростання масштабів міжнародної торгівлі після Другої світової війни різко скоротило кількість країн,

здатних провадити повністю автономну економічну політику. При цьому держави, які декларують прихильність до принципів вільної торгівлі (зокрема США), на практиці нерідко застосовують цілу низку інструментів протекціоністського характеру для забезпечення конкурентних переваг власних виробників і капіталу. Натомість країни, що не мають можливостей для подібних інституційних маневрів, стикаються з істотним звуженням інструментарію національної економічної політики.

Глобалізація, з одного боку, створює нові можливості для економічного розвитку, а з іншого — встановлює додаткові обмеження для реалізації національних економічних стратегій. Водночас нові можливості формуються переважно на наднаціональному рівні, тоді як обов'язок використання цих можливостей і мінімізації потенційних ризиків покладається на національні уряди. У цьому контексті збереження економічного суверенітету — у тому числі права визначати власну економічну політику виходячи з національних інтересів — можливе лише за умови, що у стратегічному плануванні буде враховано особливості сучасного етапу глобалізації, її вплив на національну економіку, а також завдання зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки держави.

1.3. Методичні питання впливу інтеграційних процесів на динаміку макроекономічних показників

Проведений у рамках цієї роботи аналіз інтеграційного процесу і можливостей його макроекономічного регулювання дозволив виявити два ключових напрямки дослідження і відповідний їм інструментарій прийняття рішень:

1. Визначення базових характеристик інтеграційної динаміки.
2. Визначення процедур і методів реалізації інтеграційного процесу.

Здійснення першого етапу припускає визначення сукупності змінних, що обумовлюють рівень реалізації основної мети міждержавної інтеграції (збільшення ефективності національної економіки і забезпечення економічного зростання країн-учасниць), динаміка яких є визначальною при рішенні стратегічних питань об'єднання.

Основною економічною метою інтеграції є забезпечення економічного зростання країн-учасниць, то як базовий інструментарій при рішенні задач цього етапу можуть бути використані моделі економічної динаміки, що дозволяють виявити сукупність факторів, що роблять істотний вплив на економічне зростання, ступінь і напрямок такого впливу.

Змістом даного етапу, таким чином, буде:

- визначення базової моделі економічного зростання;
- формування переліку факторів, що роблять істотний вплив на економічне зростання;
- формування переліку стратегічних задач (типів задач), при рішенні яких відбувається (може відбуватися) зміна величини факторів економічного зростання;
- формування сукупності взаємозв'язків, що дозволяють здійснювати аналіз стратегічних питань інтеграційної динаміки.

На другому етапі аналізу інтеграційних процесів здійснюється вивчення ступеня взаємовпливу макроекономічних рішень країн-учасниць на кожній стадії об'єднання і формулюється перелік рекомендацій зі ступеня необхідної координації їхніх дій.

Як базовий інструментарій при виконанні другого етапу комплексного дослідження інтеграційних процесів пропонується використовувати моделі загальної макроекономічної рівноваги.

Пропонований підхід макроекономічного аналізу процесів інтеграції, на думку автора, має такі переваги:

1) забезпечує комплексний аналіз інтеграції, її суб'єктів, стратегії і тактики відповідно до цільової орієнтації процесу;

2) у рамках пропонованого підходу в значному ступені переборюється викладене обмеження на використання традиційного апарата макроекономічного моделювання, пов'язане з високим ступенем нестабільності макроекономічної ситуації в нашій країні;

3) з'являється можливість несуперечливого сполучення динаміки і статичності процесу, що дозволяє взяти до уваги як короткострокові, так і довгострокові наслідки прийнятих рішень;

4) відносна незалежність етапів дозволяє, у разі потреби, обмежитися реалізацією необхідних механізмів макроекономічного аналізу.

Стратегічний аналіз інтеграційних процесів передбачає поряд з дослідженням процесу об'єднання вивчення специфічних особливостей його учасників.

Основною метою аналізу суб'єктів інтеграційного союзу є формування ключових принципів (принципу), що дозволяють приймати рішення про ступінь доцільності утворення інтеграційних об'єднань конкретних економічних суб'єктів (країн).

Здійснення такої задачі пов'язано з необхідністю виявлення найбільш істотних з погляду можливих результатів об'єднання ознак (ознаки) економічних суб'єктів і аналізу ступеня і напрямки їх (його) впливу на ефективність функціонування майбутнього інтеграційного союзу.

Вирішення сформульованої задачі дозволить визначити систему вимог до країн-учасниць інтеграційних об'єднань і, можливо, найбільш кращі форми реалізації такого об'єднання.

Причому, на відміну від сформованої в нашій країні практики пріоритету політичних критеріїв при прийнятті рішень в області інтеграції, ми вважаємо за необхідне визначити насамперед економічні фактори, що дозволяють судити про

передбачувані наслідки об'єднання конкретних економічних суб'єктів, що в більшому ступені відповідає цільовій орієнтації інтеграційних процесів.

Виходячи з генеральної мети інтеграції як основну ознаку суб'єкта інтеграції доцільно розглядати рівень соціально-економічного розвитку країни.

Відповідно до загальної теорії господарських систем, керованість будь-якої економічної системи прямо залежить від ступеня її складності. Чим вище складність економічної системи, тим нижче рівень її керованості, тобто можливості здійснення ефективних цільових перетворень.

Під складністю прийнято розуміти велику кількість і розмаїтість структурних елементів системи і зв'язків між ними. Очевидно, що при реалізації повномасштабної інтеграції, що супроводжується значним об'єднанням господарських структур країн-учасниць, відбувається різке наростання складності, а, отже, і зниження керованості об'єднаної системи. Описаний процес може привести до негативних результатів для суб'єктів інтеграційного об'єднання, особливо в ситуації невисокого вихідного рівня їхнього розвитку (вихідного низького рівня керованості).

До аналогічних висновків можна прийти і з використанням так званого мультиплікаційного підходу. У більшості макроекономічних моделей широко використовується система мультиплікаторів. Специфіка мультиплікаційного підходу в цілому полягає в тому, що з його допомогою реалізується так званий мультиплікаційний ефект. Мультиплікаційний ефект пов'язаний з наростаючим ефектом від прийняття конкретного економічного рішення.

Для мультиплікаційного підходу характерні наступні особливості:

- мультиплікаційний ефект постійно наростає і збільшується в міру розвитку самої системи;
- мультиплікаційний ефект являє собою спільний ефект, що значно перевершує сумарний ефект окремих частин системи;
- мультиплікаційний ефект являє собою інтегральний ефект, тому що

одночасно торкається безлічі структурних елементів економічної системи.

У складі єдиного мультиплікаційного, ефекту можна виділити низку специфічних напрямків впливу:

- дифузійний ефект - реалізується в тих випадках, коли визначене зміна поширюється на інші галузі, унаслідок чого відбувається його мультиплікація;
- резонансний ефект, під яким розуміється ефект, що збільшується, або що дана зміна викликає променеподібно або ланцюговим шляхом у сусідніх або більш віддалених галузях (показниках);
- ефект стартового вибуху являє собою стартову реакцію в довгостроковій перспективі, коли визначений стартовий вибух стає початком наступного лавиноподібного збільшення ефекту у цій же або іншим галузях (показниках);
- ефект супутніх можливостей - виявляється через проміжні результати змін;
- ефект акселерації (прискорення) полягає в тому, що ефект визначеної діяльності виявляється не тільки в кінцевому результаті, а відноситься і до темпів розвитку (швидкості протікання процесів).

Приведені вище напрямки впливу мультиплікаційного ефекту мають безпосереднє відношення до специфіки інтеграційних процесів.

У результаті інтеграції виявляється так званий емерджентний ефект, вплив якого аналогічний мультиплікаційному. Стосовно до інтеграції емерджентний ефект реалізується шляхом посилення існуючих тенденцій економічного розвитку країн-учасниць і може бути описаний за допомогою акселератора наступного виду:

$$y_{\text{int}} = \frac{\Delta \cdot (y_t - y_{t-1})}{y_{t-1}}, \quad (1.1)$$

де y_{int} – додатковий приріст ВВП країни з урахуванням інтеграції;

y_t – обсяг ВВП у t період часу;

Δ – величина акселератора.

Як наближену оцінку величини акселератора для змінної, що визначає зростання ВВП, пропонується використовувати застосовувану в теорії імовірності і теорії прийняття рішень (умови ризику) оцінку спільного ефекту двох подій через добуток імовірностей їхніх ризиків:

$$P(AB)=P(A)+P(B) +P(A) \cdot P(B), \quad (1.2)$$

де $P(AB)$ – імовірність добутку двох подій;

$P(A)$, $P(B)$ – імовірність кожної окремої події;

Таким чином, приблизна величина мультиплікаційного ефекту може бути розрахована в такий спосіб:

$$\Delta_A = \frac{h \cdot A1 \cdot A2}{A1 + A2}, \quad (1.3)$$

де Δ_A - величина ефекту для фактора A ;

$A1$, $A2$ - незалежні величини відповідного фактора;

h – якщо спостерігається тенденція зростання, дорівнювати $+1$, якщо спостерігається тенденція падіння -1

Для темпів зростання показників дана формула може бути представлена в наступному виді:

$$T(A_i)=(T(A1)+T(A2)+ T(A1) \cdot T(A2))/3, \quad (1.4)$$

де $T(A)$ - темпи зростання показника A ,

$T(A_i)$ - темпи зростання показника A з урахуванням інтеграції.

Специфіка впливу мультиплікативних ефектів подібного роду полягає в тому, що вони підсилюють переважну тенденцію економічного розвитку. У приведеному прикладі при зростанні ВВП ($y_t - y_{t-1} > 0$) відбудеться прискорення зростання відповідно до величини акселератора; при скороченні ВВП ($y_t - y_{t-1} < 0$), відбудеться прискорення падіння відповідно до величини акселератора.

Таким чином, при низькому рівні розвитку країн-учасниць результатом інтеграційного союзу може стати збільшення негативних тенденцій економічного розвитку.

Повною мірою приведені аргументи справедливі лише для інтеграційних об'єднань з високим ступенем конвергенції і практично не стосуються проміжних форм економічної інтеграції, таких як:

- довгострокова міжнародна кооперація;
- створення спільних підприємств, банків, центрів інформації;
- спільне будівництво;
- спільне використання трудових ресурсів і т.д.

Негативні процеси, викликані низьким рівнем розвитку країн-учасниць будуть латентними і при реалізації початкових етапів інтеграційного процесу, що не супроводжуються значним взаємопроникненням національних економік.

Визначення основних вимог до суб'єктів і форм інтеграції дозволяє перейти до розгляду можливостей і напрямків впливу процесу інтеграції на економічне зростання країн-учасниць.

Як відзначалося вище, рішення даної задачі припускає виявлення сукупності перемінних, що обумовлюють рівень реалізації основної мети міждержавної інтеграції (збільшення ефективності національної економіки і забезпечення економічного зростання країн-учасниць), динаміка яких є визначальною при рішенні стратегічних питань об'єднання.

Таким чином, насамперед, необхідно провести аналіз існуючих моделей економічної динаміки, що дозволяють виявити сукупність факторів, що істотно

впливають на економічне зростання, ступінь і його напрямки.

Під економічним зростанням розуміють зростання реального доходу в економіці (ВВП або національного доходу), а також збільшення реального випуску в розрахунку на душу населення. У ряді випадків виділяють і зростання доходу в розрахунку на одного зайнятого. Даний показник може не збігатися з показниками збільшення доходу в розрахунку на душу населення, тому що характеризує рівень і динаміку економічної активності населення.

Відповідно для виміру економічного зростання застосовуються показники абсолютного приросту або темпів приросту реального обсягу випуску в цілому, або на душу населення.

Економічне зростання може бути екстенсивним або інтенсивним. Екстенсивне економічне зростання відбувається за рахунок залучення додаткових ресурсів і не торкається середньої продуктивності праці в суспільстві.

Інтенсивне економічне зростання здійснюється за рахунок використання більш досконалих факторів виробництва і технології, тобто не за рахунок збільшення витрат ресурсів, а за рахунок зростання їхньої віддачі. У чистому виді екстенсивне або інтенсивне економічне зростання буває відносно рідким. Звичайно говорять про переважно екстенсивний або інтенсивний тип зростання залежно від питомої ваги тих або інших факторів, що його викликали.

Відповідно до класифікації типів економічного зростання відбувається і класифікація його факторів. У якості, як екстенсивних факторів економічного зростання прийнято розглядати:

- зростання витрат капіталу;
- зростання витрат праці.

Інтенсивні фактори економічного зростання такі:

- технологічний прогрес;
- економія на масштабах;
- зростання освітнього і професійного рівня працівників;

- удосконалювання управління виробництвом;
- поліпшення законодавства і т.д.

У ряді випадків як самостійний фактор економічного зростання виділяють сукупний попит як головний каталізатор розширення виробництва. Поряд з факторами, що обумовлюють економічне зростання, можуть бути виділені і причини, його стримуючі. Зокрема, до обмежень економічного зростання прийнято відносити:

- ресурсні обмеження;
- економічні обмеження;
- соціальні обмеження, пов'язані зі зростанням виробництва й інші.

Більшість моделей економічного зростання засновано на тому, що зростання реального обсягу випуску здійснюється, насамперед, під впливом двох основних факторів виробництва – праці і капіталу. Праця звичайно в незначній мері піддається впливові ззовні, тоді як капітал може бути змінений певною інвестиційною політикою. Беручи до уваги, що цінність економічного зростання полягає, насамперед, у його впливі на підвищення рівня життя населення, у більшості випадків якісна оцінка зростання дається через оцінку динаміки споживання.

Таким чином, економічна стратегія в діалектичному взаємозв'язку з економічною тактикою складають економічну політику держави. Економічну політику держави можна визначити як діяльність органів державної влади й управління з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів, засобів економічної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.

Вважаючи об'єктом стратегії соціально-економічну систему в цілому, а суб'єктом – державу як виразника інтересів суспільства, фундаментальним критерієм ефективності державної стратегії можна визнати національну безпеку, яка сьогодні розглядається як "стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз", тобто як

зменшення небезпеки руйнування суспільної системи під впливом екзогенних та ендегенних чинників.

Висновки до розділу 1

В першому розділі дослідження систематизовано теоретичні засади формування зовнішньоекономічної політики держави та розкрито ключові аспекти впливу глобалізаційних і інтеграційних процесів на економічний розвиток країн. Виконаний аналіз дає підстави сформулювати такі узагальнені висновки.

Встановлено, що економічне зростання країн, зокрема тих, що розвиваються, у XX–XXI ст. відбувалося нерівномірно, що зумовило поглиблення розриву між групами країн та посилення внутрішніх соціально-економічних диспропорцій. Це підкреслює важливість вивчення детермінант економічного зростання в умовах посиленої взаємозалежності національних економік. У сучасних теоріях зростання (неокласичній, ендегенній, концепціях «великого поштовху») визначальними факторами виступають інвестиції, людський капітал, технологічний прогрес, інституційна якість та відкритість економіки. Водночас остаточного переліку детермінант не сформовано — глобалізація ускладнила їх взаємозв'язки та механізми впливу.

Глобалізація виявилася багатовимірним процесом, що охоплює економічну, політичну, соціокультурну та технологічну сфери. На основі опрацьованої літератури узагальнено, що сучасна глобалізація формується під впливом розвитку транспортно-комунікаційних технологій, лібералізації торгівлі, міграційних та капітальних потоків, діяльності транснаціональних корпорацій та інтеграції фінансових ринків. Три наукові підходи — гіперглобалістський, скептичний і трансформаційний — по-різному трактують масштаби, темпи та наслідки глобалізаційних процесів, однак у всіх школах визнається зростання рівня взаємозалежності держав. У наукових дискусіях спостерігається поступовий перехід до багатовимірного оцінювання глобалізації

(KOF Index та ін.), що дає можливість фіксувати її комплексний вплив на розвиток держав.

Взаємодія глобалізації та економічного зростання не є однозначною, проте результати більшості досліджень свідчать про домінування позитивних ефектів для країн, що розвиваються. Відкритість економіки сприяє модернізації виробництва, доступу до капіталу, впровадженню технологій та зростанню ефективності. Проте позитивний результат можливий лише за наявності розвинених інститутів, ефективної економічної політики та внутрішньої стабільності. У протилежному випадку відкритість може підвищувати нерівність та вразливість до зовнішніх шоків.

Теоретичний аналіз моделей відкритої економіки засвідчив, що відкритість сама по собі не є гарантією стійкого розвитку. Згідно з підходами Д. Родрика, результативність інтеграції у світову економіку залежить від якості національних інститутів, узгодженості економічної політики та здатності держави формувати умови для інклюзивного розвитку. Підтверджено, що відкритість активізує структурні зміни, але також посилює внутрішню нерівність та підвищує чутливість економіки до глобальних коливань.

У розділі розкрито еволюцію теорій міжнародної економічної інтеграції — від класичних уявлень А. Сміта та Д. Рікардо до сучасних концепцій Баласси, Вайнера, Ліпсі та інших. Встановлено, що інтеграція може формувати як позитивні ефекти (створення торгівлі, посилення конкуренції, зростання ефективності), так і негативні (відхилення торгівлі, нерівномірний розподіл вигод). Значення мають структура економіки, конкурентні переваги та параметри спільної торгової політики. Теорія «другого найкращого» Дж. Міда підкреслює, що за відсутності умов для повної лібералізації оптимальними можуть бути інші форми інтеграційної взаємодії.

Окреслено, що відкритість економіки та інтеграція вимагають активної ролі держави у формуванні конкурентних переваг, інституційного середовища, модернізації структури виробництва, розвитку людського капіталу та інфраструктури.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ЕКОНОМІК КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Аналіз місця АСЕАН у глобальній економічній системі

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), створена 8 серпня 1967 року в Бангкоку, стала однією з найуспішніших інтеграційних організацій серед держав, що розвиваються. Підписання Бангкокської декларації Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром і Таїландом заклало основу не лише регіональної політичної співпраці, а й довготривалої стратегії забезпечення стабільності у стратегічно важливому й історично конфліктогенному макрорегіоні. У період створення АСЕАН країни-ініціатори стикалися зі значними внутрішніми викликами — від економічної нестабільності та нерозвиненої інфраструктури до міждержавних суперечностей і впливу «холодної війни». Саме потреба у стабілізації та стримуванні зовнішнього втручання стала першою рушійною силою регіональної консолідації.

Еволюція цілей і функцій АСЕАН

На початковому етапі АСЕАН була передусім механізмом політичного діалогу та довіри, спрямованим на зниження напруги у регіоні. Однак уже в 1970-х роках організація поступово розширила сферу діяльності, зробивши економічну співпрацю рівноцінним елементом регіональної інтеграції. Підписання Декларації про зону миру, свободи й нейтралітету (ZOPFAN, 1971) та Угоди про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС, 1976) означало формування загального нормативного простору, заснованого на принципах невтручання, консенсусності та суверенної рівності держав.

Стратегічний поворот від переважно політичної платформи до економічної організації відбувся у 1992 році зі створенням зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА). Уперше в історії регіону країни погодилися на масштабну лібералізацію тарифів, що стало важливим кроком до формування спільного ринку. Подальші

реформи, включно з програмою АСЕАНської інвестиційної зони (AIA, 1998) та прийняттям Хартії АСЕАН у 2007 році, інституціоналізували організацію й наблизили її до класичних інтеграційних об'єднань, таких як ЄС.

Розширення членства та інституційне зміцнення

Від середини 1990-х років АСЕАН розпочала активний процес розширення, який змінив геополітичний баланс у регіоні. Новими членами стали В'єтнам (1995), Лаос і М'янма (1997), а також Камбоджа (1999). Це завершило формування «АСЕАН-10» — найбільш територіально і демографічно комплексної конфігурації організації. Розширення вимагало інституційного зміцнення, у відповідь на що була впроваджена система галузевих рад, комітетів та секретаріатів, а також тристовпна структура АСЕАНської спільноти: політико-безпекова, економічна та соціально-культурна.

У 2015 році офіційно проголошено створення **Економічної спільноти АСЕАН (АЕС)**, яка передбачає формування інтегрованого ринку та виробничої бази, свободу руху товарів, послуг, капіталу та кваліфікованої робочої сили. Хоча рівень інтеграції суттєво відрізняється від європейських моделей, АСЕАН досягла значних результатів у спрощенні торгівлі, гармонізації стандартів і розвитку транскордонної інфраструктури.

З початку ХХІ століття АСЕАН перетворилася на ключовий економічний центр глобального Півдня. Організація забезпечує платформу для співпраці з основними світовими центрами сили — США, Китаєм, Японією, Індією, ЄС, Австралією. Регіональний підхід до економічної дипломатії проявився у створенні формату АСЕАН+1, АСЕАН+3 та участі у Регіональному всебічному економічному партнерстві (RCEP, 2020), що стало найбільшим торговельним блоком світу за чисельністю населення.

Сучасна АСЕАН є важливим елементом глобальних виробничих ланцюгів, адже країни регіону спеціалізуються на електроніці, текстильній промисловості, сільському господарстві, автомобілебудуванні, цифрових послугах. Організація демонструє високу інвестиційну привабливість: потоки ПІІ до країн АСЕАН зросли більш ніж у десять разів з моменту створення АФТА.

Виклики та напрями подальшої еволюції

Попри успіхи, АСЕАН стикається з комплексом викликів:

- нерівномірність розвитку між країнами — від високорозвинених Сінгапуру та Брунею до економік, що розвиваються, як М'янма та Камбоджа;
- геополітична конкуренція великих держав у Південно-Східній Азії;
- цифрова нерівність і слабкість інституцій у частині країн;
- структурні диспропорції на ринку праці та ризики демографічного тиску;
- екологічні загрози, включаючи зміну клімату й деградацію природних ресурсів.

Попри ці проблеми, гнучка модель інтеграції АСЕАН — відома як «*АСЕАНський шлях*» — дозволила організації уникнути кризових розривів, зберігаючи баланс між національним суверенітетом і регіональною координацією.

У 2023 році світова економіка зазнала суттєвого уповільнення. Після сильного постпандемічного відновлення темпи глобального зростання знизилися до 3,3% у реальному вимірі, що є нижчим порівняно з 3,6% у 2022 році та 6,6% у 2021 році. Шість із десяти найбільших економік світу продемонстрували уповільнення.

Аналогічна тенденція спостерігалася і в економічній динаміці АСЕАН: як показано на рис. 2.1, зростання в регіоні сповільнилося до 4,0% у 2023 році, після збільшення на 5,6% у 2022 році.

У номінальному вимірі ВВП АСЕАН досяг 3,8 трлн дол. США у 2023 році, що забезпечило регіону статус п'ятої за величиною економіки світу з часткою 3,6% у глобальному ВВП.

АСЕАН разом зі Сполученими Штатами (27,7 трлн дол.), Китаєм (17,8 трлн дол.), Німеччиною (4,5 трлн дол.) та Японією (4,2 трлн дол.) у сукупності формують понад половину світового економічного виробництва.

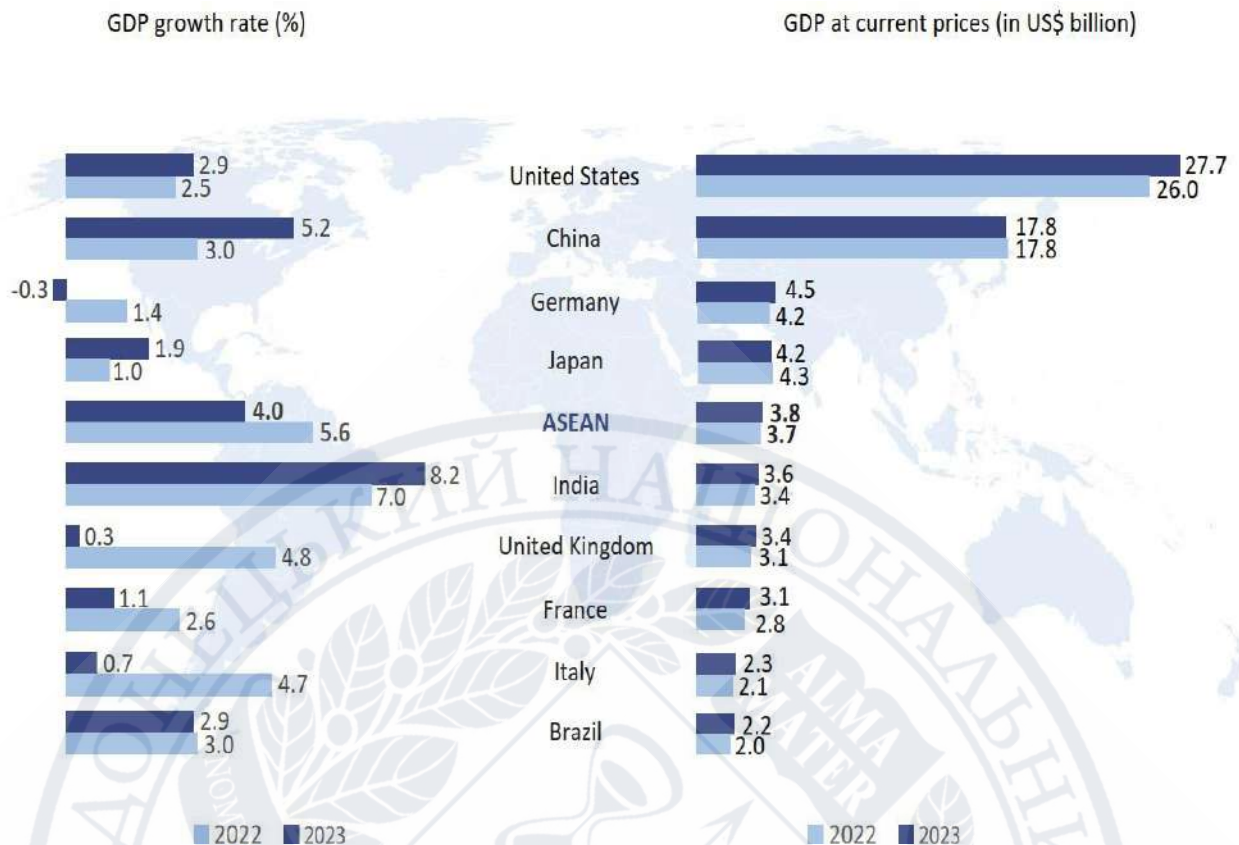

Рисунок 2.1 – ВВП та темпи зростання десяти найбільших економік, 2022-2023 рр., трлн доларів США, % [41, с. 33]

Прослідковується послідовна тенденція зростання ВВП АСЕАН та ВВП на душу населення з 2021 по 2023 рік. Відповідно до збільшення ВВП АСЕАН у поточних цінах з 3,7 трильйона доларів США у 2022 році до 3,8 трильйона доларів США у 2023 році, її ВВП на душу населення також зріс з 5,4 тис. доларів США до 5,6 тис. доларів США.

ВВП АСЕАН складається з ВВП десяти країн-членів АСЕАН, кожна з яких робить внесок в економіку регіону в різних пропорціях (рис. 2.2). У 2023 році Індонезія становила найбільшу частку ВВП регіону – 36,2%, за нею йшли Таїланд (13,6%), Сінгапур (13,2%), Філіппіни (11,5%), В'єтнам (11,3%) та Малайзія (10,5%). Решта країн-членів АСЕАН забезпечили 3,6% ВВП. З 2015 року Індонезія, Сінгапур та В'єтнам продемонстрували помітне збільшення своєї частки у ВВП АСЕАН.

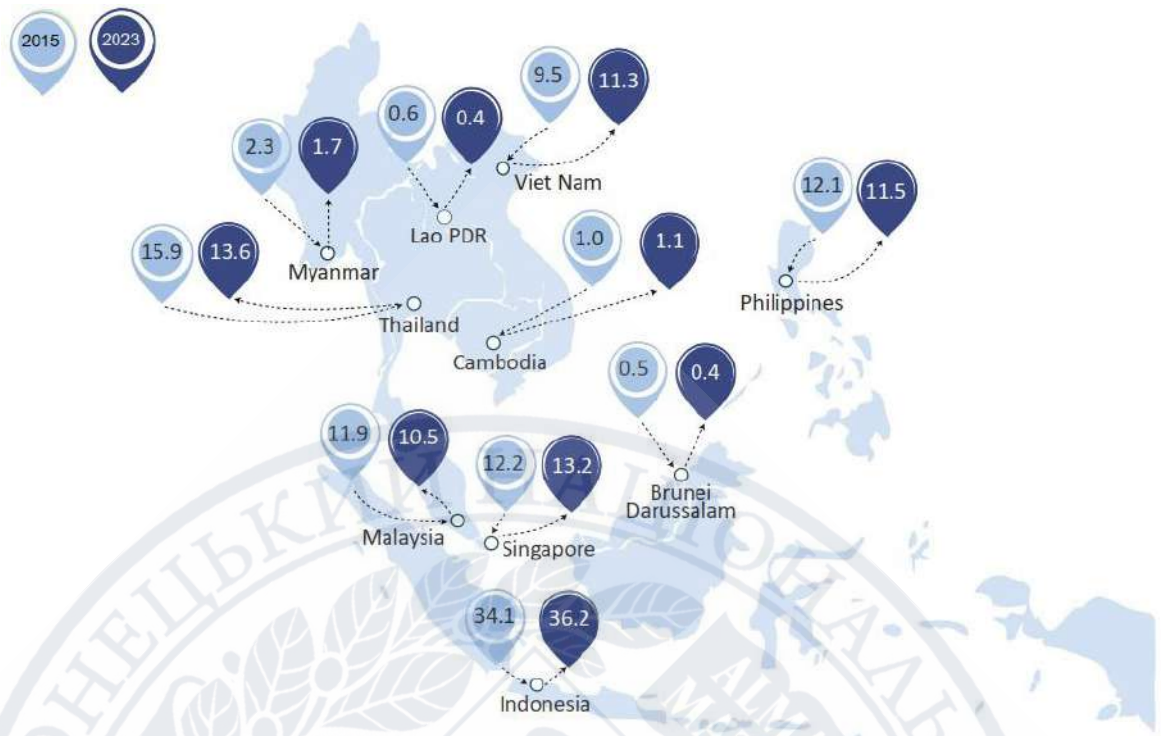

Рисунок 2.2 – Внесок держав-членів АСЕАН до загального ВВП АСЕАН у 2015 та 2023 рр., % [41, с. 35]

У 2023 році ВВП Сінгапуру на душу населення досяг 84 714 доларів США, що є найвищим показником серед країн Південно-Східної Азії та більш ніж удвічі перевищує показник 2005 року. Це визначне досягнення ставить Сінгапур єдиною країною Південно-Східної Азії серед 10 найбагатших країн світу. Після Сінгапуру Бруней-Даруссалам зафіксував ВВП на душу населення у розмірі 33 508 доларів США, тоді як Малайзія у 2023 році становила 11 864 долари США (рис. 2.3). ВВП на душу населення для решти країн Південно-Східної Азії значно варіювався від 1 144 до 7 351 доларів США, що ілюструє економічну нерівність у регіоні.

Економічне зростання визначається зростанням реального ВВП (ВВП у постійних цінах), що є річним порівнянням вартості всіх товарів і послуг, вироблених в економіці, вираженим у цінах базового року. Економіка АСЕАН продовжувала демонструвати стабільне зростання, хоча більшість країн-членів АСЕАН зазнали повільнішого зростання порівняно з 2022 роком. Примітно, що

Бруней-Даруссалам пережив протистояння цій тенденції, зрісши на 1,4% у 2023 році порівняно зі скороченням на 1,6% у 2022 році.

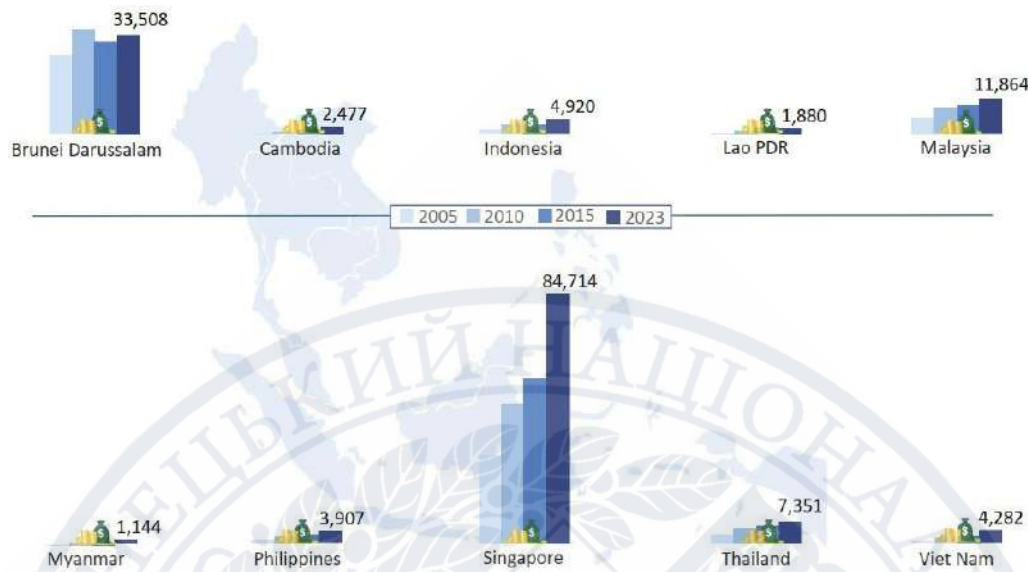

Рисунок 2.3 – ВВП на душу населення за державами-членами АСЕАН, 2005-2023 рр., дол. США [41, с. 36]

Філіппіни зафіксували найвищі темпи зростання ВВП у 2023 році на рівні 5,5%, за ними йдуть Камбоджа, Індонезія та В'єтнам з показником 5,0% кожна. Тим часом економіка Лаосу зросла на 4,2%, тоді як решта країн-членів продемонстрували темпи зростання від 1,1% до 3,6% (рис. 2.4).

Економіку зазвичай поділяють на три основні сектори: первинний, вторинний та третинний. Первинний сектор включає сільське господарство, гірничодобувну промисловість; вторинний сектор включає виробництво, постачання електроенергії, газу та води, а також будівництво; а третинний сектор охоплює сферу послуг. Аналіз ВВП за цими секторами показує економічну структуру країни та висвітлює внесок кожного сектору в загальну економіку.

Протягом майже десятиліття третинний сектор домінував в економіці АСЕАН (рис. 2.5). До 2023 року його внесок у загальний ВВП становив 53,9%, порівняно з 52,5% у 2015 році. Хоча його частка була меншою під час пандемії COVID-19 у 2019–2020 роках, нещодавнє зростання третинного сектору підкреслює зростаючу важливість внутрішньої торгівлі, транспорту та

розміщення, фінансів, державного управління та професійних послуг у всьому регіоні.

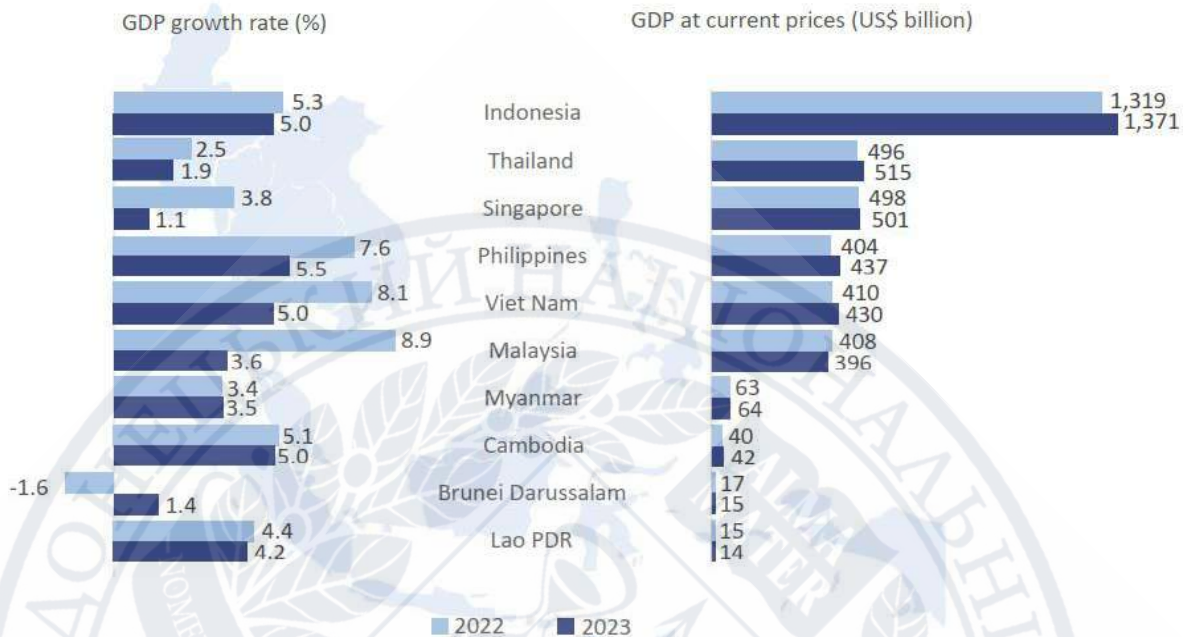

Рисунок 2.4 – ВВП АСЕАН за поточними цінами (млрд доларів США) та темпи зростання за державами-членами АСЕАН у 2022-2023 рр., % [41, с. 37]

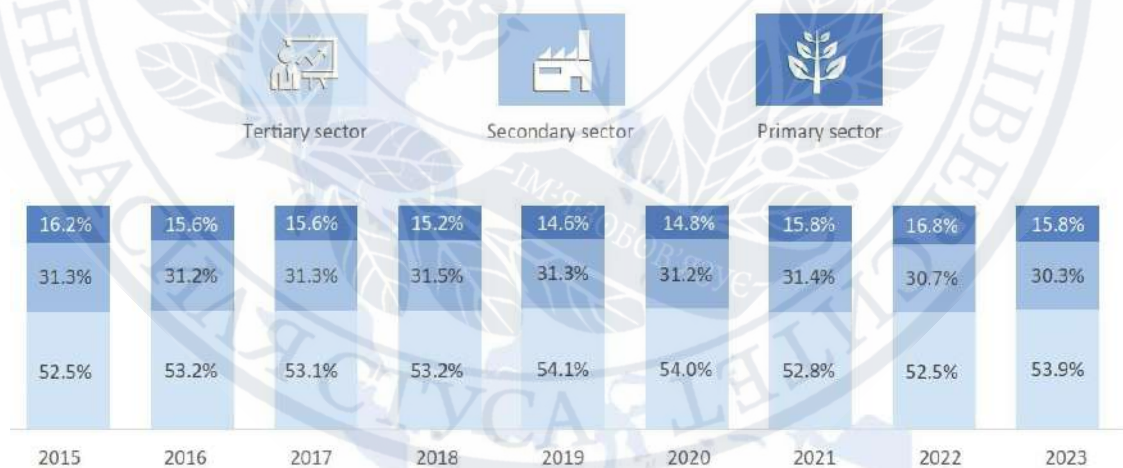

Рисунок 2.5 – Частки основних секторів економіки у загальному ВВП протягом 2015-2023 рр., % [41, с. 38]

Як наслідок, вторинний та первинний сектори зазнали спаду. Частка цих секторів у регіональному ВВП скоротилася з 31,3% у 2015 році до лише 30,3% у

2023 році для вторинного сектору, тоді як первинний сектор зменшився з 16,2% до 15,8%.

Це скорочення підкреслює структурний зсув від діяльності, що залежить від ресурсів, до діяльності, що створює більшу додану вартість, оскільки економіки АСЕАН модернізуються та зменшують залежність від діяльності первинного сектору.

Економічні структури в різних країнах АСЕАН відрізнялися. Однак до 2023 року третинний сектор залишався домінуючим у більшості країн АСЕАН, окрім Камбоджі. Сінгапур мав найбільшу частку третинного сектору, забезпечуючи 76,4% загального ВВП, далі йшли Філіппіни (62,4%), Таїланд (58,5%), Малайзія (54,0%), В'єтнам (46,4%) та Індонезія (44,8%). Натомість первинний сектор був найбільшим у Брунеї-Даруссаламі, забезпечуючи 40,4% загального ВВП. Первинний сектор також залишався значним в інших країнах АСЕАН, включаючи Лаос (27,5%), М'янму (27,1%), Індонезію (24,1%), Камбоджу (21,1%), Малайзію (16,5%) та В'єтнам (15,8%) [41, с. 39].

Демографічний ландшафт АСЕАН у 2000–2023 роках демонструє складну й еволюційну динаміку, сформовану довгостроковими змінами у народжуваності, смертності та віковій структурі населення. Ці трансформації відображають не лише соціально-економічний поступ держав-членів АСЕАН, але й різноманітні траєкторії розвитку, властиві цьому регіону. Розуміння таких демографічних процесів є критично важливим для формування політик, які мають збалансувати нові ризики — зокрема, швидке зростання частки літніх людей — із можливостями, що виникають завдяки все ще значному контингенту працездатного населення.

Розмір населення та динаміка зростання

У 2023 році загальна чисельність населення АСЕАН становила 676,6 млн осіб, що забезпечує регіону третє місце у світі за кількістю населення після Індії та Китаю. Річний темп приросту населення у 2023 році становив 1,0% — дещо вище, ніж 0,9% у 2022 році та 0,8% у 2021 році, але все ж у межах тривалої тенденції поступового уповільнення. Протягом 2004–2013 років середній

щорічний приріст становив 1,3%, а у 2014–2023 роках знизився до 1,0%.

Таке вповільнення свідчить про входження кількох країн АСЕАН у пізні фази демографічного переходу. Зменшення народжуваності, зростання рівня освіти, поліпшення доступу до медичних послуг та урбанізація поступово знижують темпи приросту населення. Ці фактори проявляються з різною інтенсивністю в кожній державі-члені, що підкреслює внутрішню різноманітність демографічного середовища АСЕАН. Деякі країни вже наближаються до активного старіння населення, тоді як інші ще зберігають переваги демографічного імпульсу.

Попри невелике зростання темпу приросту у 2023 році, це не спростовує довгострокову тенденцію сповільнення. Тимчасові коливання можуть бути пов'язані з постпандемічною динамікою смертності та міграції, однак вони не змінюють загального тренду.

Однією з найбільш помітних демографічних змін є трансформація вікової структури населення. У 2000 році молодь становила 41,9% загальної чисельності населення. Проте до 2023 року, незважаючи на абсолютне зростання кількості молодих людей, їхня частка впала до 32,1%.

Це зменшення має кілька важливих наслідків:

- воно сигналізує про завершення періоду «молодіжного вибуху», який раніше стимулював пропозицію праці та внутрішнє споживання;
- свідчить про потенційне майбутнє звуження ринку праці, особливо в галузях, де висока залежність від молодих працівників;
- підкреслює необхідність модернізації ринку праці та розвитку людського капіталу, включно з цифровими навичками, автоматизацією та інноваційними освітніми підходами.

Попри зменшення частки молоді, чисельність працездатного населення (15–64 роки) зросла значно. Якщо у 2000 році ця група становила 53,2% населення, то у 2023 році її частка збільшилася до 60,1%. Це явище формує «демографічний дивіденд», коли велика частина населення здатна до продуктивної економічної діяльності.

Таке вікно можливостей може сприяти:

- швидшій індустріалізації,
- залученню іноземних інвестицій,
- підтриманню високих темпів економічного зростання,
- розвитку внутрішнього ринку.

Проте сам факт наявності великої кількості працездатного населення не гарантує економічного успіху. Це лише передумова, яку необхідно підкріпити адекватною політикою зайнятості, освіти, інновацій та технологічного розвитку.

Країни АСЕАН суттєво різняться за стадіями демографічного переходу: Індонезія, Філіппіни та В'єтнам і далі користуються перевагами демографічного дивіденду, тоді як Таїланд і Сінгапур наближаються до старіння населення.

Найпомітнішою довгостроковою тенденцією є зростання частки людей віком 65+. У 2000 році вони становили 4,8% населення, тоді як у 2023 році — вже 7,8%.

Причини цього процесу:

- зниження смертності,
- зростання тривалості життя,
- покращення стандартів охорони здоров'я.

Хоча старіння населення є ознакою соціально-економічного прогресу, воно створює низку викликів:

- зростання навантаження на пенсійну систему,
- збільшення витрат на охорону здоров'я,
- підвищення коефіцієнта демографічного навантаження,
- потребу у розвитку інфраструктури догляду та медицини.

Сінгапур, Таїланд і В'єтнам стикаються з найбільш швидким зростанням частки літніх людей, тоді як Камбоджа та Лаос залишаються відносно молодими.

Поєднання вищезазначених тенденцій формує новий демографічний профіль АСЕАН, що визначатиме соціально-економічну політику найближчими десятиліттями.

Ключові наслідки:

- людський капітал стає основним фактором зростання;
- ринок праці стає більш конкурентним та залежним від технологій;
- урбанізація посилює потребу в інфраструктурі;
- розбіжності між країнами АСЕАН збільшуються;
- споживчі моделі трансформуються через старіння населення.

2.2. Зовнішня торгівля країн АСЕАН в умовах невизначеності

Порівняно з попереднім роком, загальний обсяг міжнародної торгівлі товарами АСЕАН у 2023 році скоротився на 8,3% до 3,526 млрд доларів США, з яких експорт становив 1,811 трлн доларів США, а імпорт – 1,715 трлн доларів США (рисунок 2.6). Ключові товари, такі як електрообладнання та мінеральне паливо, які складають близько 41% від загального обсягу торгівлі АСЕАН, продемонстрували значне скорочення: торгівля електрообладнанням впала на 8,4% до 953,8 млрд доларів США, а мінеральне паливо та нафтопродукти зазнали різкішого скорочення – на 13,7%.

Незважаючи на загальне уповільнення торгівлі, АСЕАН у 2023 році зберіг профіцит торговельного балансу в розмірі 71,4 млрд доларів США, що потенційно сприяє економічному зростанню регіону. Цей профіцит був зумовлений переважно електротехнікою (90,4 млрд доларів США), тваринними або рослинними жирами та оліями (40,0 млрд доларів США), а також взуттям, одягом та спецодягом (73,4 млрд доларів США). Однак АСЕАН також зіткнулася зі значним дефіцитом торговельного балансу за деякими іншими ключовими товарами, включаючи мінеральне паливо та олії (96,2 млрд доларів США), вироби з заліза або сталі (12,4 млрд доларів США), а також пластмаси та супутні товари (11,8 млрд доларів США).

З національної точки зору, усі країни-члени АСЕАН зазнали скорочення торгівлі товарами у 2023 році. Найбільше скорочення зафіксувало Лаос – 23,6%, далі йдуть Бруней-Даруссалам, Малайзія та М'янма – 22,4%, 11,7% та 9,5% відповідно. Тим часом, Камбоджа, Сінгапур і Таїланд зафіксували

падіння торгівлі товарами на 9,2%. Решта країн-членів також зазнали спаду, який коливався від 3,0% до 7,8%.

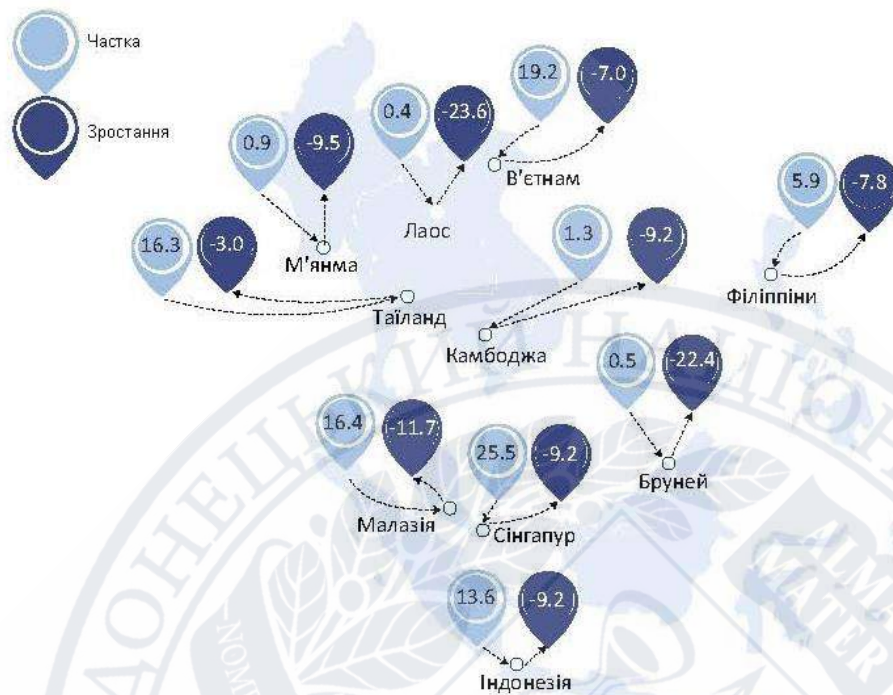

Рисунок 2.6 – Частка та темпи зростання торгівлі товарами АСЕАН за державами-членами АСЕАН у 2023 р., % [41, с. 41]

Сінгапур зберіг свою роль найбільшого учасника торгівлі товарами АСЕАН у 2023 році, маючи 25,5% від загального обсягу АСЕАН. Наступними п'ятьма найбільшими учасниками в регіоні були В'єтнам, Малайзія, Таїланд, Індонезія та Філіппіни, на які разом припадало 71,4% від загального обсягу торгівлі АСЕАН.

У 2023 році торгівля всередині АСЕАН продовжувала бути найбільшим учасником загального обсягу торгівлі АСЕАН, займаючи 21,5% від загального обсягу торгівлі АСЕАН. Експорт всередині АСЕАН склав 22,1% від загального обсягу експорту АСЕАН, а частка імпорту всередині АСЕАН становила 20,9% від загального обсягу імпорту АСЕАН (рис. 2.7 та 2.8). Однак ці показники були нижчими, ніж у період пандемії 2020 року (21,3% для експорту та 21,1% для імпорту).

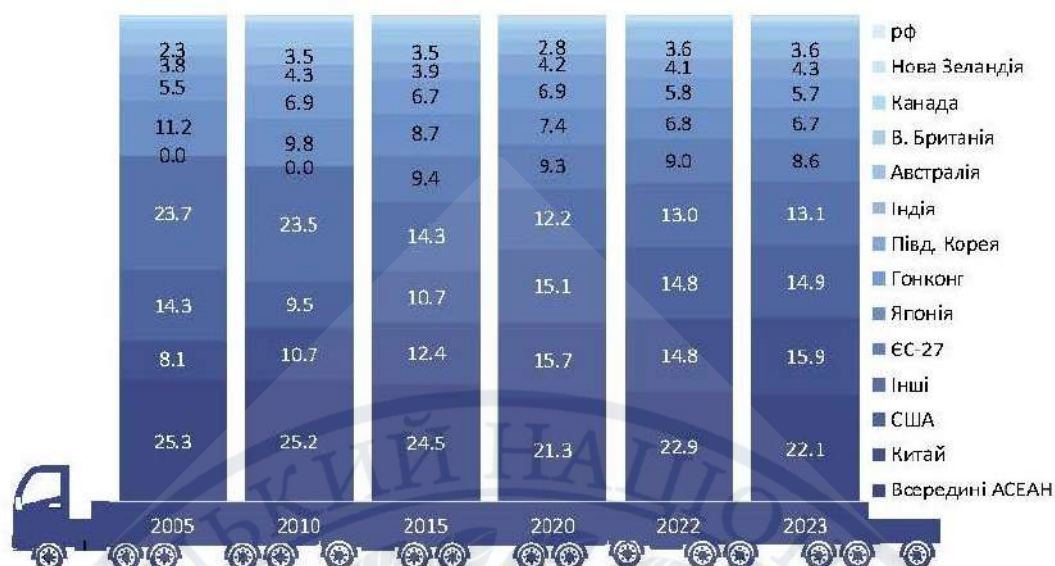

Рисунок 2.7 – Частки експорту товарів АСЕАН за торговельними партнерами у 2005-2023 рр., % [41, с. 42]

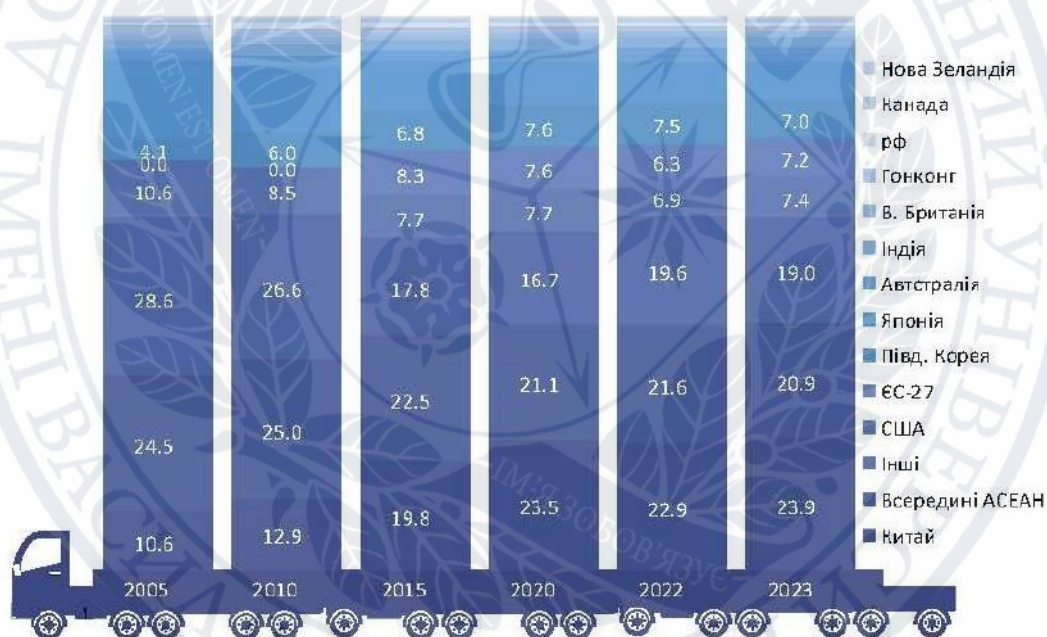

Рисунок 2.8 – Частки імпорту товарів АСЕАН за торговельними партнерами у 2005-2023 рр., % [41, с. 42]

У 2023 році Китай та Сполучені Штати продовжували залишатися основними зовнішніми напрямками експорту АСЕАН з частками 15,9% та 14,9% відповідно, за ними йшли Європейський Союз (8,6%) та Японія (6,7%). У той самий період Китай також був найважливішим джерелом імпорту АСЕАН з

23,9% від загального обсягу імпорту регіону, за ним йшли Сполучені Штати (7,4%), Європейський Союз (7,2%) та Республіка Корея (7,0%).

У першій половині 2024 року обсяг торгівлі товарами АСЕАН досяг 1,8 трильйона доларів США, що відображає зростання на 6,4% – значне відновлення після падіння на 10,5%, зафіксованого за аналогічний період 2023 року. Експорт та імпорт також показали позитивне зростання на 4,9% та 8,0% відповідно, що призвело до профіциту торговельного балансу в розмірі 24,9 млрд доларів США.

Квартальні тенденції показують зростання торгівлі АСЕАН на 3,5% у першому кварталі 2024 року, після чого відбулося значне зростання на 9,3% у другому кварталі. Більшість країн-членів АСЕАН зафіксували позитивне зростання загального обсягу торгівлі протягом другого кварталу, за винятком лише М'янми, де спостерігалось зниження на 18,9% (рис. 2.9).

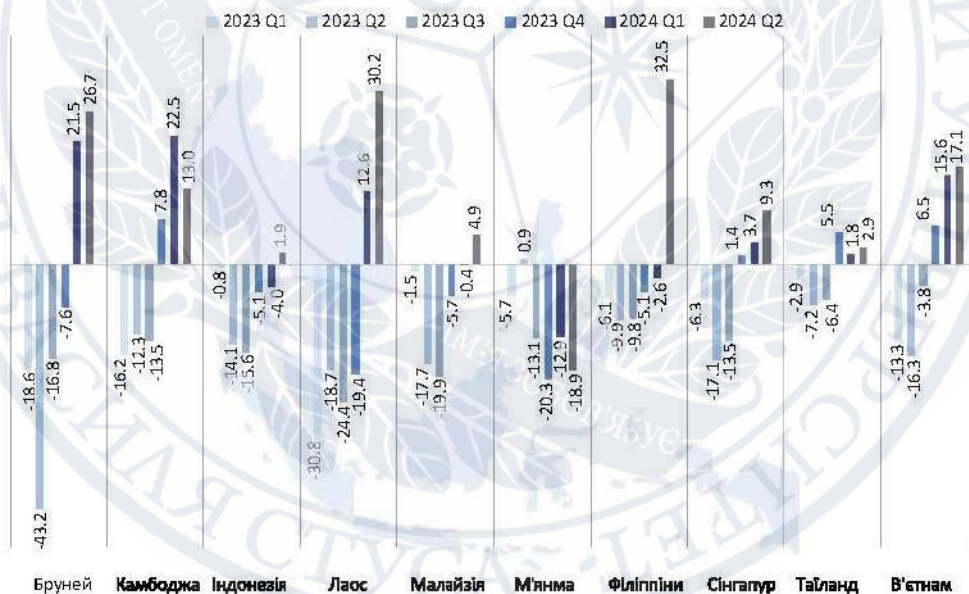

Рисунок 2.9 – Темпи зростання торгівлі товарами (%) за державами-членами АСЕАН, 2023 – I півріччя 2024 року, % [41, с. 43]

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) вважаються ключовим сектором для диверсифікації економіки поза межами традиційних галузей, таких як сільське господарство чи виробництво.

ІКТ лежать в основі інфраструктури, необхідної для сучасних цифрових екосистем, надаючи економікам та суспільствам можливість впроваджувати інновації, модернізувати та оптимізувати процеси в управлінні, бізнесі та особистому спілкуванні. Вони сприяють безперервному обміну інформацією, слугуючи основою глобалізованого та взаємопов'язаного світу. Товари ІКТ є важливими, оскільки обладнання, необхідне для побудови, підтримки та доступу до комп'ютерних мереж, зокрема до Інтернету, є необхідною умовою як для споживання, так і для виробництва послуг ІКТ, а також інших послуг, що надаються в цифровому вигляді. ЮНКТАД та СООО визначають товари ІКТ як ті, що в першу чергу призначені для виконання або забезпечення обробки інформації та/або зв'язку електронними засобами, такими як передача та/або відображення. Торгівля товарами ІКТ, класифікованими за кодами Гармонізованої системи (ГС), надає цінну інформацію про тенденції цифровізації. Ці товари класифікуються за такими категоріями:

- ІКТ01: Комп'ютери та периферійне обладнання ІКТ
- ІКТ02: Комунікаційне обладнання
- ІКТ03: Побутова електроніка
- ІКТ04: Електронні компоненти
- ІКТ05: Різні товари ІКТ (не класифіковані в інших категоріях).

Відстежуючи розвиток торгівлі ІКТ, АСЕАН могла оцінити, чи залишається її економіка динамічною, диверсифікованою та адаптивною до світових тенденцій, сприяючи довгостроковій стійкості. За останнє десятиліття внесок торгівлі товарами ІКТ у загальний обсяг торгівлі АСЕАН зріс з 16,2% у 2014 році до 22,5% у 2023 році. Відповідно, вартість торгівлі товарами ІКТ в АСЕАН зросла в середньому на 8,3% на рік, з 411,1 млрд доларів США у 2014 році до 791,7 млрд доларів США у 2023 році. Однак, як показано на рисунку 2.10, торгівля ІКТ у 2023 році скоротилася на 9,6% порівняно з попереднім роком.

Незважаючи на цей спад, торговельний баланс товарами ІКТ покращився на 7,7% з 78,8 млрд доларів США до 84,9 млрд доларів США.

Рисунок 2.10 – Торгівля товарами ІКТ АСЕАН у 2022-2023 рр., млрд доларів США [41, с. 43]

У 2023 році електронні компоненти були основним фактором, що сприяло торгівлі ІКТ в АСЕАН, становлячи 65,7% від загального обсягу, далі йшли комунікаційне обладнання з 16,8% та комп'ютери та периферійне обладнання ІКТ з 13,2%. Ці три категорії, які становили 95,7% від загального обсягу торгівлі товарами ІКТ в АСЕАН, зазнали скорочення порівняно з попереднім роком. Торгівля електронними компонентами скоротилася на 5,5% з 550,2 млрд доларів США у 2022 році до 520,0 млрд доларів США у 2023 році. Обсяг комунікаційного обладнання скоротився на 22,2%, що відображає найбільш значне скорочення серед категорій.

Незважаючи на падіння у 2020 році через пандемію COVID-19, АСЕАН продемонструвала високі показники в торгівлі послугами протягом останнього десятиліття, про що свідчить стабільне зростання як загального обсягу експорту,

так і імпорту. Рисунок 2.3.1 показує, що торгівля послугами АСЕАН зазнала значного відновлення та тенденції до зростання протягом останніх трьох років. У 2023 році, на відміну від скорочення торгівлі товарами, спостерігалось помітне зростання як експорту, так і імпорту послуг, хоча й помірними темпами порівняно з попереднім роком. Експорт послуг АСЕАН зріс на 8,0%, досягнувши 554,2 млрд доларів США, тоді як імпорт зріс на 4,4%, склавши 529,2 млрд доларів США.

Рисунок 2.11 також відображає коливання торговельного балансу послуг АСЕАН, переходячи від негативних до позитивних цифр. Помітний зсув торговельного балансу спостерігався протягом останніх трьох років. У 2021 році АСЕАН зафіксувала дефіцит торговельного балансу приблизно в 13,1 млрд доларів США, що свідчить про перевищення імпорту експорту протягом цього року.

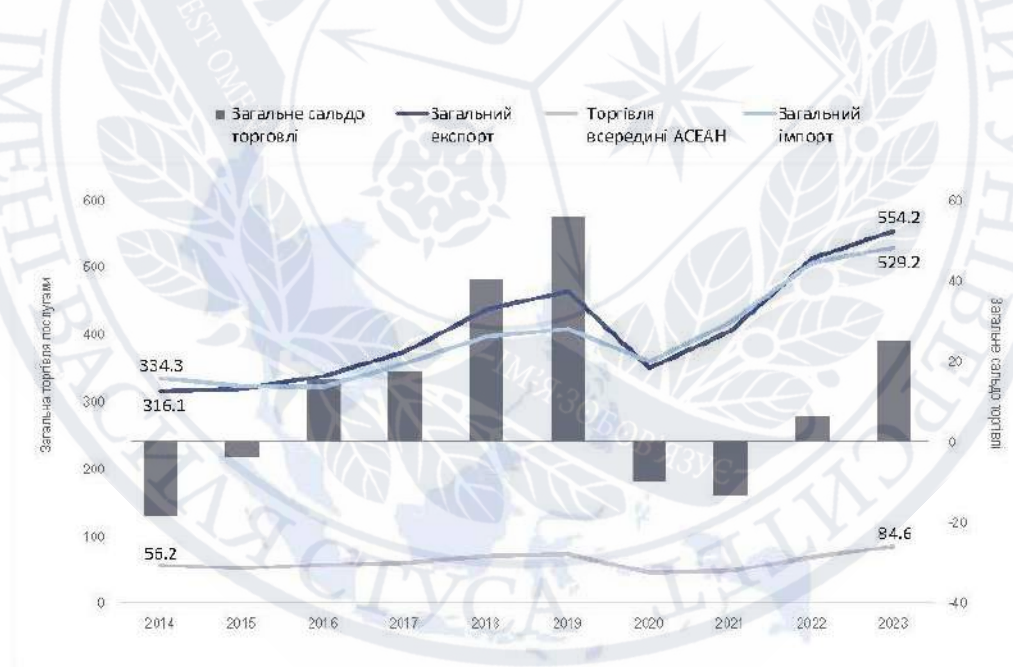

Рисунок 2.11 – Експорт та імпорт послуг і торговельний баланс АСЕАН у 2014-2023 рр., млрд доларів США [41, с. 47]

Однак ця тенденція змінилася у 2022 році, оскільки експорт перевищив імпорт на 6,2 млрд доларів США. Подальше зростання експорту, яке

перевищувало зростання імпорту у 2023 році, зміцнило статус АСЕАН як чистого експортера, з подальшим збільшенням торговельного балансу приблизно до 25,0 млрд доларів США.

Аналогічна тенденція спостерігалася у торгівлі послугами всередині АСЕАН протягом періоду з 2014 по 2023 рік, як показано на рисунку 2.3.1. Після різкого спаду під час пандемії COVID-19 торгівля послугами всередині АСЕАН значно відновилася, демонструючи стабільне зростання близько 37% у 2022 році та подальше збільшення на 18,4% у 2023 році. Стале зростання торгівлі послугами всередині АСЕАН підкреслює зростаючу взаємозалежність між країнами-членами АСЕАН, зумовлену активними зусиллями з регіональної інтеграції та політичними рамками. Хоча торгівля з країнами, що не входять до АСЕАН, залишається домінуючою, частка торгівлі всередині АСЕАН стабільно зростала протягом останніх двох років. Торгівля послугами всередині АСЕАН у 2023 році становила близько 14% від загального обсягу торгівлі послугами АСЕАН, що більше ніж 12,6% у 2022 році.

У 2023 році Сінгапур домінував у регіоні з експортом у розмірі 328,0 млрд доларів США та імпортом у розмірі 295,4 млрд доларів США, що призвело до найбільшого профіциту торговельного балансу в розмірі 32,5 млрд доларів США. Філіппіни та В'єтнам також продемонстрували сильні результати з профіцитом у розмірі 19,1 млрд доларів США та 7,6 млрд доларів США відповідно. Позитивні сальдо з нижчим рівнем спостерігалися в Камбоджі, Лаосі та М'янмі, що свідчить про їхню здатність підтримувати профіцит торговельного балансу, незважаючи на відносно низькі обсяги торгівлі послугами.

З іншого боку, Індонезія, Малайзія та Таїланд зафіксували значний дефіцит у торгівлі послугами. Індонезія мала найбільший дефіцит у розмірі 17,9 млрд доларів США, при цьому імпорт (51,4 млрд доларів США) значно перевищував експорт (33,4 млрд доларів США). Малайзія та Таїланд також зафіксували значний дефіцит у розмірі 9,5 млрд доларів США та 8,1 млрд доларів США

відповідно. Бруней-Даруссалам мав найменші обсяги експорту та імпорту – 0,3 млрд доларів США та 1,6 млрд доларів США відповідно, а також помітний торговельний дефіцит у розмірі 1,3 млрд доларів США, що відображає обмежену торгівлю послугами порівняно з іншими країнами-членами.

У 2023 році інші бізнес-послуги та транспортні послуги стали найважливішими категоріями в торгівлі послугами АСЕАН. Експорт інших бізнес-послуг, включаючи професійні, технічні та консалтингові послуги, досяг 155,7 млрд доларів США, тоді як імпорт становив 157,8 млрд доларів США, що відображає високий взаємний попит на професійні та консалтингові послуги. Однак обсяг імпорту транспортних послуг (162,9 млрд доларів США) був більшим, ніж експорту (132,8 млрд доларів США), що відображає залежність АСЕАН від глобальних логістичних та транспортних мереж. Туристичні послуги зміцнили позиції АСЕАН як основного туристичного напрямку, при цьому вартість експорту (102,9 млрд доларів США) значно перевищує імпорт (76,0 млрд доларів США). Тим часом телекомунікаційні та інформаційні послуги залишалися відносно збалансованими, експорт становив 42,1 млрд доларів США, що незначно перевищує імпорт у 40,9 млрд доларів США. Фінансові послуги продемонстрували зростаючу роль АСЕАН як фінансового центру, експорт якого склав 47,4 млрд доларів США, що більш ніж удвічі перевищує імпорт (21,2 млрд доларів США), що свідчить про високі показники експорту в цьому секторі. Загалом ці цифри підкреслюють різноманітний та динамічний ландшафт торгівлі послугами АСЕАН.

2.3. Аналіз залучення прямих іноземних інвестицій до регіону

Потік прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до АСЕАН демонстрував стабільне зростання протягом останнього десятиліття, збільшившись зі 129,9 млрд доларів США у 2014 році до рекордних 234,0 млрд доларів США у 2023

році, як показано на рисунку 2.12. Після значного спаду у 2020 році через збої, спричинені пандемією COVID-19, АСЕАН продемонструвала потужне відновлення в наступні роки. Протягом останніх трьох років АСЕАН ішов всупереч світовим тенденціям, демонструючи стійке зростання потоків ПІІ. Відновлення було особливо помітним у 2021 році, коли потоки ПІІ зросли на 71,8% і досягли 208,0 млрд доларів США. На відміну від світових потоків ПІІ, які скоротилися на 1,8% у 2023 році, потоки ПІІ до АСЕАН зросли на 1,8%, що підкреслює стійкість регіону та його постійну привабливість для іноземних інвесторів.

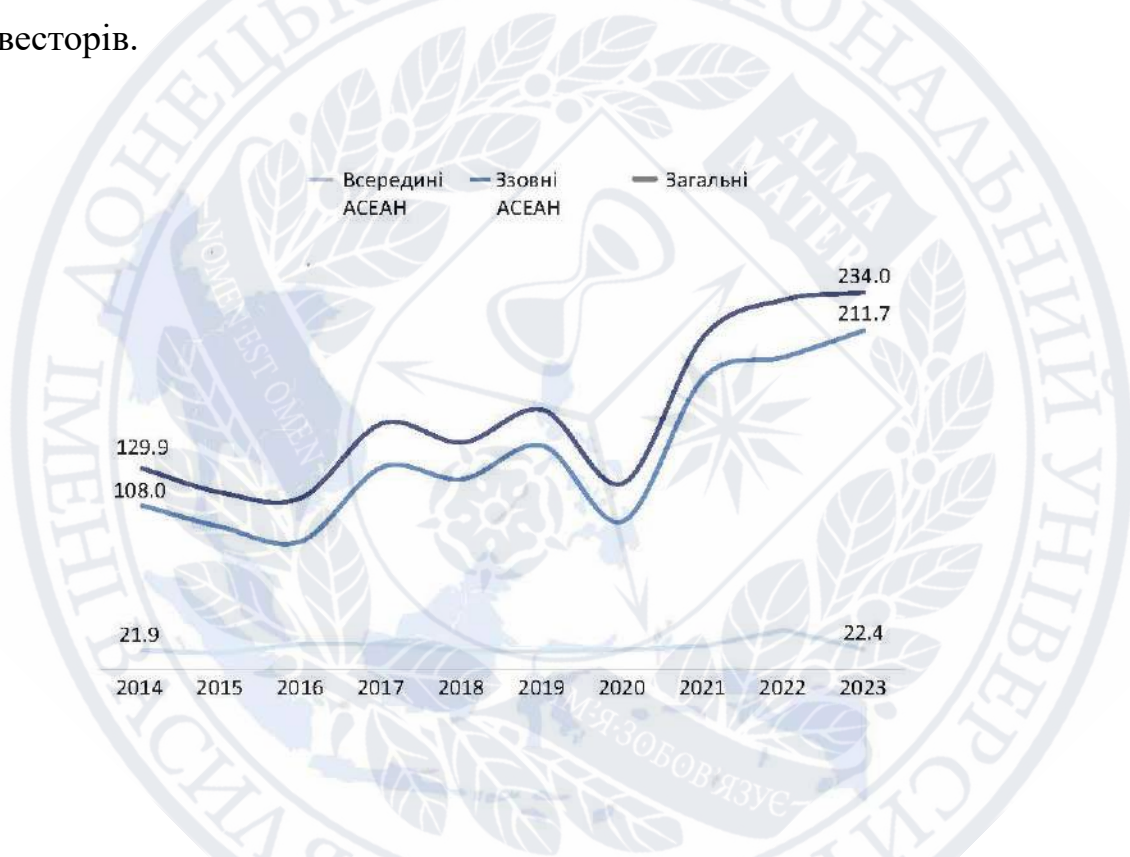

Рисунок 2.12 – Потоки вхідних прямих іноземних інвестицій ззовні та всередині АСЕАН у 2014-2023 рр., млрд доларів США [41, с. 51]

Детальніше розглянемо структуру потоків прямих іноземних інвестицій (ПІІ) поза меж АСЕАН, що постійно стимулювало загальний обсяг ПІІ в АСЕАН, досягнувши піку в 211,7 млрд доларів США у 2023 році – на 8,1% більше, ніж 195,8 млрд доларів США у 2022 році. Тим часом, потоки ПІІ всередині АСЕАН залишалися відносно скромними порівняно з інвестиціями з-

за меж регіону. Після досягнення піку в 34,0 млрд доларів США у 2022 році, ПІІ всередині АСЕАН знизилися на 34,2% до 22,4 млрд доларів США у 2023 році.

На рисунку 2.13 показано різноманітну тенденцію потоків ПІІ в АСЕАН між 2019 і 2023 роками. Сінгапур став домінуючим одержувачем ПІІ в регіоні, демонструючи значне зростання протягом п'ятирічного періоду. У 2023 році Сінгапур залучив 159,6 млрд доларів США, що становить 68,2% від загального обсягу потоків ПІІ в АСЕАН. Філіппіни зберегли відносно сильний приплив прямих іноземних інвестицій, залучивши близько 9,1 млрд доларів США у 2023 році. Водночас В'єтнам також продемонстрував стабільне зростання припливу прямих іноземних інвестицій та підтримував річний приплив прямих іноземних інвестицій на рівні близько 16–18 млрд доларів США. Крім того, Камбоджа та Лаос продемонстрували помірне позитивне зростання, досягнувши 4,0 млрд доларів США та 1,8 млрд доларів США відповідно у 2023 році.

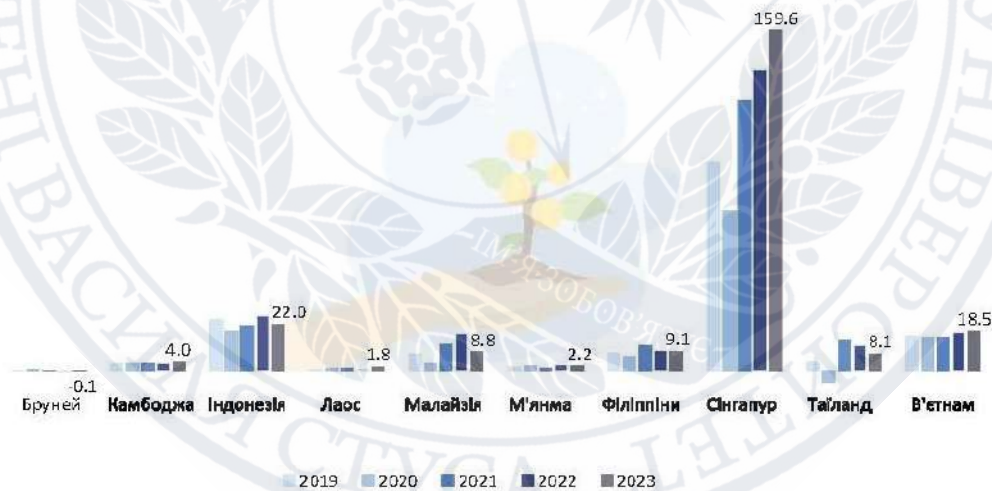

Рисунок 2.13 – Потoki ПІІ між державами-членами АСЕАН у 2019-2023 рр., млрд доларів США [41, с. 53]

Натомість, деякі економіки АСЕАН зазнали значних коливань. Індонезія зафіксувала скорочення з 25,4 млрд доларів США у 2022 році до 22,0 млрд доларів США у 2023 році. Малайзія також зазнала аналогічної тенденції, де

приплив прямих іноземних інвестицій зріс до 17,3 млрд доларів США у 2022 році, а потім впав до 8,8 млрд доларів США у 2023 році. Аналогічно, Таїланд також зафіксував значне скорочення припливу прямих іноземних інвестицій на 31,2% з 11,7 млрд доларів США у 2022 році до 8,1 млрд доларів США у 2023 році. У той час як М'янма та Бруней-Даруссалам спостерігали відносно скромні припливні прямі іноземні інвестиційні потоки, Бруней-Даруссалам зазнав негативних припливних прямих іноземних інвестицій у 2022 та 2023 роках.

Що стосується внеску сектора, то сектор послуг залишався основним одержувачем прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в АСЕАН у 2023 році, залучивши 172,6 млрд доларів США, що становить 73,8% від загального обсягу ПІІ в регіоні (Рисунок 2.4.3). Фінансова та страхова галузь стала основним бенефіціаром серед видів економічної діяльності, пов'язаних з послугами, на яку припадає 92,6 млрд доларів США або 39,6% від загального обсягу ПІІ, що підкреслює зростаючу роль регіону як світового фінансового центру. Оптова та роздрібна торгівля, а також професійна, наукова та технічна діяльність також отримали значні ПІІ, залучивши 20,7 млрд доларів США та 20,2 млрд доларів США відповідно.

Окрім високих показників сектору послуг, значну роль відіграла також обробна промисловість, залучивши 51,0 млрд доларів США ПІІ у 2023 році, що підкреслює її незмінну важливість для економіки АСЕАН. Тим часом, внесок первинної промисловості залишався на низькому рівні, склавши лише 2,6 млрд доларів США у 2023 році, або лише 1,1% від загального обсягу вхідних прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до АСЕАН.

Сполучені Штати, Європейський Союз, АСЕАН, Китай та Японія були п'ятьма основними джерелами ПІІ в регіоні у 2023 році, із сукупною часткою 66,8% від загального обсягу вхідних ПІІ до АСЕАН. У ландшафті ПІІ АСЕАН домінували Сполучені Штати з 75,0 млрд доларів США, що становить 32,0% від загального обсягу вхідних ПІІ до регіону. Європейський Союз посів друге місце

як найбільше джерело ПІІ з внеском у 25,4 млрд доларів США, що становить 10,9% від загального обсягу ПІІ. Вхідні ПІІ, що походять з регіону, були третім за величиною з часткою 9,6%, далі йшли Китай та Японія з 7,5% та 6,9% відповідно.

Потоки ПІІ з основних країн-поставщиків інвестицій були зосереджені в подібних видах економічної діяльності, хоча й з деякими відмінностями. Потоки ПІІ зі Сполучених Штатів переважно спрямовувалися у фінансову та страхову діяльність, професійну, наукову та технічну, а також у виробництво. Також потоки ПІІ з Європейського Союзу були значною мірою спрямовані на фінансову та страхову діяльність, оптову та роздрібну торгівлю, а також виробництво. Тим часом ПІІ всередині АСЕАН були сильно зосереджені у виробництві, залучаючи найбільшу частку ПІІ – 32,6%, далі йшли нерухомість (15,9%) та фінансова та страхова діяльність (12,4%). Китайські інвестиції також значно інвестували у виробництво, тоді як найбільша частка ПІІ з Японії була спрямована на транспортну та складську діяльність. Ці тенденції підкреслили різноманітні пріоритети та економічні інтереси інвесторів з різних регіонів, формуючи економічну динаміку в АСЕАН.

Висновки до розділу 2

Аналіз сучасного розвитку країн АТР свідчить про посилення їх ролі у світовій економічній системі та зростання геоекономічного значення інтеграційних процесів у межах Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Організація поступово перетворилася на один із найбільш динамічних центрів світового економічного зростання, що пояснюється поєднанням високої відкритості економік, масштабних структурних трансформацій, активної інтеграції у глобальні виробничі ланцюги та сприятливих інвестиційних умов.

АСЕАН займає вагоме місце у глобальній економіці, що підтверджується його часткою у світовому ВВП, масштабами торгівлі та ступенем залучення до

міжнародних виробничих мереж. Регіон виконує функцію ключового «вузла» азійських і транстихоокеанських економічних потоків, а його внутрішній ринок формується як комплексний простір взаємодії швидкозростаючих економік, які різняться рівнем розвитку, ресурсною базою та структурою промисловості. Незважаючи на цю неоднорідність, інтеграційна архітектура АСЕАН забезпечує взаємодоповнюваність економік та сприяє зміцненню їх конкурентних позицій на глобальному рівні.

Зовнішня торгівля країн АСЕАН демонструє високий ступінь стійкості та адаптивності в умовах невизначеності, зумовленої геополітичними змінами, коливаннями світової кон'юнктури та глобальними логістичними зрушеннями. Регіон залишається одним із найбільших експортерів промислової продукції, електроніки, аграрних товарів і послуг, а його торгова структура визначається тісною інтеграцією у виробничі ланцюги Китаю, Японії, Південної Кореї та США. При цьому роль внутрішньорегіональної торгівлі поступово зростає завдяки реалізації режимів зони вільної торгівлі, гармонізації технічних регламентів і спрощенню митних процедур.

Потоки прямих іноземних інвестицій до країн АСЕАН також демонструють позитивну динаміку. Регіон залишається одним із найбільш привабливих інвестиційних напрямів у світі завдяки поєднанню дешевої і водночас кваліфікованої робочої сили, сприятливого інвестиційного клімату, доступу до регіональних і глобальних ринків та активної політики держав із залучення капіталу. Стратегічними секторами, що отримують найбільший обсяг інвестицій, є електроніка, цифрова економіка, харчова промисловість, інфраструктура, логістика, фінансові послуги та відновлювана енергетика.

Однією з ключових характеристик економічного розвитку АСЕАН є його здатність до адаптації в умовах глобальної невизначеності. Регіон ефективно реагує на зовнішні виклики, пов'язані зі зміною світових торговельних потоків, кризами у фінансовій сфері, уповільненням економічної активності великих

партнерів та зростанням геополітичних ризиків. Гнучкість інтеграційної моделі та поступове розширення економічної співпраці в межах угоди RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership) створюють додаткові можливості для поглиблення внутрішньорегіональних зв'язків і диверсифікації ринків.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

3.1. Моделювання взаємозв'язків між макроекономічними показниками країн АСЕАН

Для побудови економіко-математичної моделі зовнішньоекономічного розвитку АСЕАН використано офіційну статистику АСЕАН за 2013–2022 рр.:

- чисельність населення країн АСЕАН у 2013–2022 рр., тис. осіб
- показники зовнішньої торгівлі товарами країн АСЕАН у 2013–2022 рр., млн дол. США.
- показники прямих іноземних інвестицій у 2013–2022 рр., млн дол. США.

Таким чином, формуємо річний часовий ряд для інтегральних показників по АСЕАН:

- T_t – загальний товарообіг АСЕАН у t -му році, млн дол. США.
- FDI_t – приплив прямих іноземних інвестицій в АСЕАН, млн дол. США.
- N_t – чисельність населення АСЕАН, тис. осіб.

Мета моделювання – оцінити, як демографічний потенціал (масштаб ринку) та приплив ПІІ впливають на обсяги зовнішньої торгівлі АСЕАН, а також побудувати прогноз динаміки зовнішньоторговельної активності до 2027 р. на основі отриманої моделі.

З огляду на теоретичні уявлення про вплив чисельності населення (як проксі розміру внутрішнього ринку); припливу ПІІ (як чинника модернізації виробництва, нарощування експортного потенціалу та імпорту технологій) на міжнародну торгівлю, задаємо лог-лінійну (кобб-дагласівську за формою) модель:

$$\ln T_t = \beta_0 + \beta_1 \ln N_t + \beta_2 \ln FDI_t + \varepsilon_t, \quad (3.1)$$

де $t = 2013, \dots, 2022$

Переваги лог-лінійної форми:

- коефіцієнти β_1, β_2 мають інтерпретацію **еластичностей** (відсоткових ефектів);
- значно зменшується масштаб змінних і ризик гетероскедастичності.

На основі даних за 2013–2022 рр. (10 спостережень) методом найменших квадратів отримано оцінку: $\ln T_t = -5,83 + 1,08 \ln N_t + 0,53 \ln FDI_t$.

Коротка інтерпретація результатів:

- $\beta_1 = 1,08$: при збільшенні чисельності населення АСЕАН на 1 % загальний товарообіг зростає в середньому приблизно на **1,08 %**, за інших рівних умов. Еластичність > 1 свідчить, що розширення ринку супроводжується не лише простим «добудовуванням» торгівлі, а й зростанням її інтенсивності (товарообіг на душу населення).
- $\beta_2 = 0,53$: збільшення припливу ПІІ на 1 % асоціюється із зростанням товарообігу приблизно на 0,53 %. Це відображає роль ПІІ як драйвера інвестицій, експорту та імпорту капіталомістких товарів.
- Коефіцієнт детермінації $R^2 \approx 0,87$ означає, що близько 87 % варіації логарифма товарообігу пояснюється двома факторами – населенням та ПІІ.

За результатами оцінювання:

- коефіцієнт при $\ln FDI_t$ є статистично значущим;
- коефіцієнт при $\ln N_t$ має «правильний» (додатний) знак, але на невеликій вибірці (10 років) його статистична значущість нижча, що відображає високу колінеарність трендових рядів (населення, ПІІ, час).

Попри обмеження (короткий часовий ряд, трендові дані, структурні шоки – зокрема COVID-19 та геополітичні ризики), модель загалом адекватно

відтворює емпіричну динаміку зовнішньої торгівлі АСЕАН і може використовуватися для **середньострокового трендового прогнозу**.

3.2. Прогнозування макроекономічних показників країн АСЕАН

Щоб отримати чисельно обґрунтований прогноз торговельного обороту АСЕАН, застосовано двоетапну процедуру:

Побудова трендових моделей для факторів:

для чисельності населення:

$$\ln N_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + u_t, \quad (3.2)$$

де $t = 1, \dots, 10$ відповідає 2013–2022 рр.;

для припливу ПІІ:

$$\ln FDI_t = \gamma_0 + \gamma_1 t + v_t. \quad (3.3)$$

Обидва ряди мають чітко виражений зростаючий тренд, тож лінійна трендова модель у логарифмах є прийнятною для короткострокового/середньострокового прогнозу.

На основі трендів для $\ln N_t$ та $\ln FDI_t$ розраховано прогнозні значення на 2023–2027 рр. (відповідно $t = 11, \dots, 15$), після чого вони підставлені в рівняння:

$$\widehat{\ln T_t} = -5,83 + 1,08 \widehat{\ln N_t} + 0,53 \widehat{\ln FDI_t}.$$

Отримані значення $\widehat{\ln T_t}$ переведено у рівень $\widehat{T_t} = \exp(\widehat{\ln T_t})$.

Узагальнені результати прогнозу для АСЕАН наведено в табл. 3.1

Таблиця 3.1 - Результати прогнозу для АСЕАН

Рік	N_t , тис. осіб (прогноз)	FDI_t , млн дол. США (прогноз)	T_t , млн дол. США (прогноз)
2022 (факт)	671 681	225 794	3 846 182
2023	679 083	206 390	3 458 357
2024	685 830	219 541	3 610 720
2025	692 645	233 531	3 769 796
2026	699 528	248 412	3 935 880
2027	706 479	264 241	4 109 282

Умовні позначення:

- N_t – населення, тис. осіб
- FDI_t – приплив ПІІ, млн дол. США
- T_t – загальний товарообіг, млн дол. США (модельний прогноз)

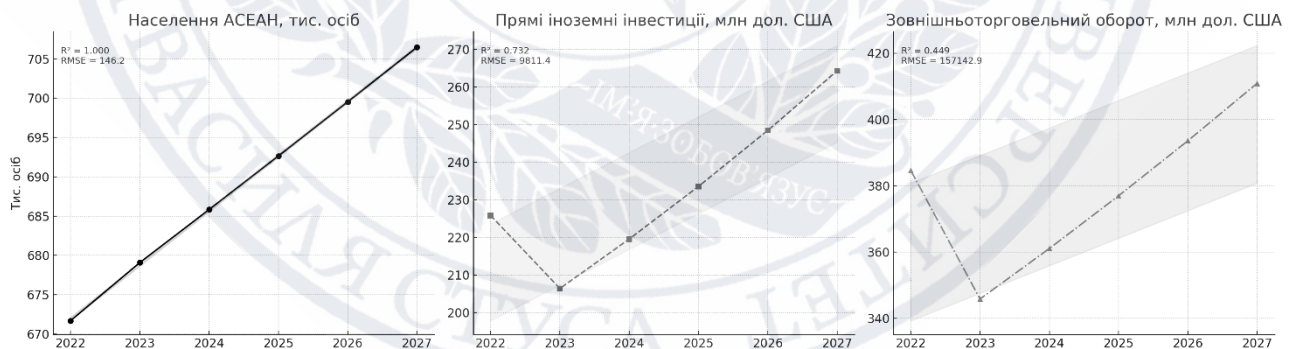

Рисунок 3.1 – Прогнозні значення населення, ПІІ та товарообігу країн АСЕН на 2023-2026 рр.

Джерело: побудовано автором

На рисунку 3.1 представлено результати квантильної валідації прогнозних моделей для населення, припливу ПІІ та товарообігу АСЕАН на 2022–2027 рр.

Для кожного показника наведено фактичні та прогнозні значення, обмежені коридором між 5-м та 95-м квантилями розподілу залишків, а також зазначено ключові показники якості апроксимації – коефіцієнт детермінації R^2 та корінь із середньоквадратичної помилки (RMSE). Найвищу точність демонструє модель для населення ($R^2 \approx 1,0$), де прогноз практично повністю відтворює спостережувану лінійну тенденцію. Для ПІІ та товарообігу значення R^2 є нижчими (приблизно 0,73 та 0,45 відповідно), що відображає більшу волатильність цих показників та чутливість до зовнішніх шоків, проте загальна спрямованість динаміки зберігається, а квантильні інтервали не виходять за межі економічно прийнятних значень.

Основні висновки з прогнозу:

1. Населення АСЕАН зростає з 671,7 млн осіб у 2022 р. до приблизно 706,5 млн осіб у 2027 р., що відповідає середньорічному темпу приросту близько 1,0 %. Це підтримує розширення внутрішнього ринку та потенціалу споживання.
2. Приплив ПІІ за трендом збільшується з 225,8 млрд дол. США (2022 р.) до $\approx 264,2$ млрд дол. США у 2027 р., що відповідає середньорічному приросту близько 3,2 %. Очікується подальше зростання ролі АСЕАН як привабливого центру розміщення інвестицій у виробництво та послуги.
3. Загальний товарообіг АСЕАН зростає з 3,846 трлн дол. США (факт 2022 р.) до $\approx 4,11$ трлн дол. США у 2027 р. Модельний середньорічний темп приросту складає близько 1,3 %.

Певне «просідання» розрахункового значення на 2023 р. (відносно піку 2022 р.) відображає інерцію трендів та високу волатильність ПІІ, але надалі прогноз показує відновлення та стабілізацію зростання.

4. Оскільки еластичність торгівлі за ПІІ (0,53) є додатною і статистично значущою, прискорення припливу ПІІ (наприклад, за рахунок посилення інтеграційних механізмів АСЕАН, зниження бар'єрів, покращення

інститутів) здатне забезпечити швидше зростання зовнішньої торгівлі, ніж у базовому трендовому сценарії.

Отриманий прогноз має низку важливих обмежень:

- використано короткий часовий ряд (10 років), тому оцінки еластичностей і трендів є чутливими до окремих шоків (наприклад, пандемія COVID-19, коливання світових цін, геополітична напруженість);
 - модель включає лише два фактори (населення та ПП) й не враховує інші важливі детермінанти зовнішньої торгівлі, такі як: реальний валютний курс, світові ціни на сировину, рівень інфраструктури, інституційні показники та індекси відкритості.
- тренд для факторів (особливо для ПП) може змінюватися під впливом нових шоків, які не відображено в даних 2013–2022 рр.

Попри це, побудована модель:

- узгоджується з теоретичними очікуваннями;
- дає кількісні оцінки чутливості зовнішньої торгівлі АСЕАН до змін демографічних та інвестиційних чинників;
- забезпечує середньостроковий сценарний прогноз, який можна надалі уточнювати, додаючи інші змінні, структурні зміни або застосовуючи панельні моделі по окремих країнах АСЕАН.

3.3. Реалізація політики модернізації економіки: досвід Сінгапуру

У сфері інноваційного економічного розвитку Сінгапуру можна виокремити послідовні етапи становлення національної економіки, які розгорталися за чіткою логікою та відповідно до визначених принципів. Професор Массачусетського технологічного інституту По Кам Вонг виділяє чотири стадії формування національної інноваційної системи Сінгапуру:

- **фаза** індустріального поштовху (з 1965 р. до середини 1970-х років) –

характеризувалася значною залежністю від трансферу технологій з боку мультинаціональних корпорацій та розвитком трудомістких виробництв;

- фаза нарощування місцевих технологічних спроможностей (із середини 1970-х до кінця 1980-х років) – відзначалася швидким зростанням компетенцій у сфері технологій виробничих процесів, що було зумовлено розміщенням у країні нових та модернізованих виробництв мультинаціональних компаній;
- фаза розширення прикладних наукових досліджень (з кінця 1980-х до кінця 1990-х років) – супроводжувалася активним розвитком прикладної науково-дослідної діяльності міжнародних корпорацій і створенням нових державних науково-дослідних інститутів;
- фаза переходу до високотехнологічного виробництва й наукоємних досліджень (з кінця 1990-х років) – характеризується посиленням ролі внутрішніх інноваційних спроможностей, появою нових місцевих високотехнологічних компаній та формуванням наукоємних галузей промисловості.

Після набуття незалежності уряд окреслив довгострокову промислову стратегію та визначив пріоритетні напрями розвитку.

Перший етап – подолання безробіття через реалізацію інфраструктурних проєктів: будівництво аеропорту та модернізація портової інфраструктури.

Паралельно відбувалося розгортання легкої промисловості як інструменту швидкого створення робочих місць: текстильне виробництво та виготовлення шкіряних виробів.

Другий етап – активне залучення іноземних інвестицій шляхом запровадження податкових стимулів і мінімізації бюрократичного втручання.

Для його реалізації було ухвалено законодавство про особливий статус «піонерних підприємств». До таких відносили компанії, що працювали в інноваційних галузях промисловості або розгортали середні й великі виробництва в Сінгапурі (зокрема в електроніці тощо).

Постанова про піонерні галузі 1959 року стала відправною точкою

формування ефективної системи податкових пільг для стратегічно важливих підприємств. Цей механізм зберігає актуальність і сьогодні, залишаючись одним із основних чинників приваблення іноземного капіталу.

Передбачені пільги давали змогу новим та чинним компаніям: отримувати податкові канікули терміном до 5 років; – ввозити сировину та обладнання без сплати мит; – взаємодіяти з мінімальною кількістю чиновників.

Варто зауважити, що додатковою «перевагою» для інвесторів стало тодішнє трудове законодавство, яке слабо захищало права працівників (зокрема право на страйк і обмеження робочого часу). В умовах, коли рівень безробіття іноді сягав 20 %, подібні норми не зустрічали значного спротиву з боку населення.

Разом із тим уряд усвідомлював, що довгострокова конкуренція, заснована лише на дешевій робочій силі, є приреченою. Тому наступним кроком стало формування корпусу висококваліфікованих працівників.

Третій етап – розвиток власних технологічних підприємств.

Для переходу до цієї стадії уряду знадобилося майже 15 років, протягом яких здійснювалися масштабні інвестиції в освіту. Лише після появи достатньої кількості кваліфікованих кадрів стало можливим системно підтримувати національні високотехнологічні галузі.

У період 1975–1985 рр. Сінгапур спрямовує зусилля та податкові стимули на розвиток таких індустрій: виробництво автокомпонентів; хімічна та фармацевтична промисловість; виробництво верстатів і промислового обладнання; комп'ютерна техніка та програмне забезпечення; побутова техніка, контрольно-вимірювальні прилади, оптичні, медичні та хірургічні інструменти.

Переважна більшість цих виробництв була створена за участю іноземних інвесторів, яких приваблювали низькі витрати на запуск і утримання підприємств у поєднанні з наявністю відносно дешевої, але вже висококваліфікованої робочої сили.

Поряд із цим держава активно розвивала і власні компанії, зокрема Singapore Airlines. Значну увагу приділяли й формуванню потужного

фінансового сектору, який особливо швидко розвинувся у 1990-ті роки (після передачі Британією Гонконгу КНР).

Серед ключових причин успіху промислової політики Сінгапуру можна виокремити: сприятливу зовнішню кон'юнктуру, коли ПІІ шукали юрисдикції з низьким оподаткуванням та дешевою робочою силою; грамотно розроблену систему промислових стимулів і спеціальних зон; ефективну роботу державного апарату, зокрема в частині міжнародного позиціонування країни; значні державні інвестиції у створення конкурентоспроможних державних корпорацій; масштабні вкладення в освіту.

У сфері інноваційного соціального розвитку виділити чіткі етапи значно складніше через динамічність і багатокомпонентність соціальної структури. Однак можна окреслити низку стратегічних соціальних цілей та інноваційних механізмів їх досягнення, реалізованих у Сінгапурі.

Ключовою соціальною метою 1960-х років було, по суті, «перетворити населення країни на її власників». Для цього було започатковано масштабну програму будівництва соціального житла. Квартри надавалися громадянам на надзвичайно вигідних умовах: мешканці сплачували лише незначну частину вартості, а решта покривалася через довгострокову розстрочку з низькою відсотковою ставкою, але без права подальшого продажу житла. Внаслідок цього близько 90 % населення стали власниками житла, що зміцнило відчуття причетності до країни та відповідальності за її майбутнє. Для суспільства без спільної історичної пам'яті та усталених цінностей це стало потужним чинником консолідації й політичної лояльності.

Паралельно запроваджувався ще один важливий елемент соціальної політики – запобігання утворенню етнічних гетто. Держава контролювала, щоб у кожному житловому кварталі дотримувалися визначені пропорції китайського, індійського та малайського населення. Це сприяло формуванню толерантного середовища та мінімізувало ризики міжетнічних і міжрелігійних конфліктів. Протягом одного покоління мешканці з «китайців, індійців і малайців» трансформувалися в «громадян Сінгапуру відповідного етнічного походження»,

а щоденна взаємодія в багатокультурних громадах зробила різноманітність світоглядів нормою суспільного життя.

Наступним важливим завданням стало запобігання «виродженню нації», яке уряд пов'язував із феноменом «освітнього дисбалансу подружжя», коли високоосвічені чоловіки обирали в дружини менш освічених жінок.

У відповідь було створено Державне агентство соціального розвитку, яке зосередилося на матеріальному та психологічному стимулюванні чоловіків до одруження з освіченими жінками та заохоченні народжуваності у сім'ях, де обидва батьки мають вищу освіту. Такі сім'ї отримували податкові пільги та доступ до безкоштовної якісної освіти для дітей. У результаті в країні спостерігався «бебі-бум» освічених і добре вихованих дітей, значна частина яких у 1990-ті роки посіла керівні посади в державному та приватному секторах.

Сінгапурське суспільство зазнало глибокої структурної трансформації: сформувався впливовий середній клас, виокремилася група технократів, інтегрованих у бюрократичну систему, а також досить згуртований міський пролетаріат. Фактично в країні виросло нове покоління висококваліфікованих і соціально мобільних громадян.

Важливим напрямом соціальної політики стало також вирішення мовного питання. Для подолання роздробленості мовного простору (лише китайська мова була представлена численними діалектами, не кажучи про малайську та тамільську) законодавчо було закріплено чотири офіційні мови: стандартну китайську («мандарин»), малайську, тамільську та англійську. Вивчення англійської стало обов'язковим для всіх етнічних груп і перетворилося на мову міжетнічного спілкування.

У цьому контексті запровадження обов'язкового ЗНО з англійської в Україні (з 2016 р.) часто розглядають як спробу використати елементи сінгапурського досвіду. Саме англomовні трудові ресурси стали однією з головних причин, чому транснаціональні корпорації обирали Сінгапур для розміщення виробництв та офісів.

Таким чином, одним управлінським рішенням уряд одночасно розв'язував

внутрішню проблему ефективної комунікації між етнічними групами та зовнішнє завдання – підвищення інвестиційної привабливості країни. Саме завдяки цьому, як до своєрідної «соціальної інновації», починаючи з 1990-х років Сінгапур стабільно посідає високі позиції у світових рейтингах легкості ведення бізнесу. Попри початкові труднощі, нині переважна більшість населення вільно володіє англійською, що суттєво посилало позиції країни в міжнародному бізнесі.

Разом із тим виникла й зворотна проблема – до 10 % випускників університетів виїжджали працювати за кордон. Щоб компенсувати можливі втрати, уряд запустив практику «вербування» талановитих студентів у провідних університетах світу, зокрема з Індії та Китаю.

Ще до появи у 1982 р. теорії «розбитих вікон» Дж. Вілсона влада Сінгапуру усвідомила, що для формування раціонального, економічно ефективного суспільства необхідно змінити ставлення до чистоти, порядку й публічного простору. У 1960–1970-ті роки боротьба із засміченням стала одним із пріоритетів соціальної політики.

Залучали весь адміністративний ресурс:

- запроваджувалися жорсткі законодавчі обмеження;
- діяла система матеріальних стимулів за дотримання чистоти;
- чиновники всіх рівнів постійно проводили роз'яснювальну роботу, включно з особистими виступами Прем'єр-міністра.

Однак для досягнення стандартів благоустрою «першого світу» уряд вирішив перетворити Сінгапур на «тропічне місто-сад». Для цього в структурі Міністерства національного розвитку створили спеціальний департамент, відповідальний за озеленення й збереження зелених насаджень. У місті висадили мільйони дерев, кущів і пальм, а населення поступово привчали берегти зелені зони. Важливо, що якість озеленення була однаковою як у престижних кварталах, так і в районах, де проживали представники робітничого класу.

Поступово, завдяки роботі зі школами, громадами і ЗМІ, культура дбайливого ставлення до міського середовища стала нормою, а Сінгапур почав

виразно вирізнятися серед інших азійських мегаполісів.

Відносно короткий період часу в країні сформувався розгалужений інституційний ландшафт:

- Ради розвитку місцевих громад;
- Об'єднаний рух молоді;
- Національний конгрес профспілок;
- численні організації взаємодопомоги тощо.

При цьому профспілковий рух зазнав істотної трансформації: курс на «державизацію» профспілок та переорієнтацію з галузевих об'єднань на профспілки окремих підприємств призвів до їх дроблення й загального послаблення.

Важливим елементом політичного процесу в Сінгапурі стала громадська думка. Її системно досліджують, активно враховують політичні партії та громадські організації, а держава цілеспрямовано впливає на її формування. Для цього особливе значення надається освіті та навчанню.

Сінгапурська модель робить акцент на створенні умов, за яких громадяни здатні самостійно організовувати власну діяльність, брати на себе відповідальність і генерувати нові рішення. В освіті наголос робиться не стільки на запам'ятовуванні знань, скільки на виробленні навичок їх швидкого пошуку, опанування та застосування. Освітня система орієнтована на формування працівника майбутнього, який здатен навчатися впродовж усього життя, опановувати нові технології, розвивати підприємницький потенціал і усвідомлювати свою відповідальність перед суспільством.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було обґрунтовано методологічні та прикладні засади моделювання механізму формування зовнішньоекономічної стратегії в умовах поглиблення інтеграційних процесів. Проведене дослідження дозволило ідентифікувати систему детермінант, що визначають рівень економічної безпеки

та конкурентоспроможність країни, а також здійснити формалізацію взаємозв'язків між ними.

Встановлено, що ключовими структурними факторами, які визначають здатність держави формувати ефективну зовнішньоекономічну стратегію, є: стан торговельного балансу, рівень відкритості економіки, динаміка експорту й імпорту технологічно місткої продукції, масштаб і структура залучення прямих іноземних інвестицій, інституційна спроможність держави та ефективність регуляторного середовища. Запропонована економіко-математична модель дозволила формалізувати механізм впливу цих детермінант на формування конкурентних переваг держави.

Результати моделювання підтвердили, що забезпечення економічної безпеки та збалансованої інтеграції можливе за умови одночасного посилення інноваційно-технологічного сектору, підвищення якості інституційного середовища, стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю та оптимізації структури залучених ПІІ. Отримані результати слугують методологічною основою для формування комплексного механізму зовнішньоекономічної стратегії, спрямованої на зміцнення конкурентних позицій держави в глобальній економіці.

ВИСНОВКИ

У дослідженні комплексно вирішено наукове завдання щодо теоретичного обґрунтування, аналітичної оцінки та економіко-математичного моделювання механізмів формування зовнішньоекономічної стратегії держави в умовах глобалізації та інтеграції. Відповідно до поставленої мети роботи — поглиблення теоретико-методологічних і прикладних засад стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю через виявлення детермінант, оцінювання інтеграційних ефектів та розробку моделі управління конкурентними перевагами — було виконано комплекс завдань, що дозволяє сформулювати узагальнені висновки.

По-перше, розкрито сутність зовнішньоекономічної політики та визначено її місце в системі економічної безпеки держави. Узагальнено наукові підходи до трактування відкритості економіки, інтеграційних процесів і стратегічного управління, встановлено, що зовнішньоекономічна стратегія є складною багаторівневою системою рішень, де поєднуються інструменти державного регулювання, інституційні умови, конкурентний потенціал та інтеграційні механізми. Доведено, що формування ефективної стратегії можливе лише за умови врахування детермінант економічної безпеки, які трансформуються під впливом глобалізації.

По-друге, проведено системний аналіз основних тенденцій та викликів у зовнішньоекономічному розвитку країн АСЕАН — з урахуванням торговельної динаміки, потоків ПІІ, структурних зрушень та регіональних особливостей. Показано, що регіон виступає важливою моделлю формування конкурентних переваг у країнах, які швидко інтегруються у світову економіку. На основі статистичної інформації з офіційних джерел (ASEANStats, UNCTAD, національні статистичні служби) виявлено закономірності розвитку торгівлі та інвестицій, чинники волатильності та стійкості, а також структурні відмінності між країнами регіону.

По-третє, на основі використаних методів — системного аналізу,

порівняльного аналізу, кореляційно-регресійного моделювання, економіко-математичної формалізації, прогнозування, нормалізації даних — ідентифіковано ключові фактори, що визначають стійкість зовнішньоекономічного розвитку та конкурентні позиції держави. Сформовано авторську систему детермінант економічної безпеки у сфері зовнішньоекономічної діяльності та показано їх взаємний вплив.

По-четверте, сформовано економіко-математичну модель оцінки та прогнозування зовнішньоекономічних параметрів, що дозволяє здійснювати кількісну оцінку взаємозв'язків між макроекономічними показниками, інтеграційними індикаторами, обсягами торгівлі та залучення ПП. Завдяки моделі визначено тренди майбутнього розвитку, виявлено нестійкі точки та чинники ризику, що мають бути враховані державою у стратегічному плануванні.

По-п'яте, розроблено концептуальну модель управління конкурентними перевагами держави в інтеграційному середовищі, у якій інтегровано результати теоретичних узагальнень, емпіричних досліджень і моделювання. Модель ґрунтується на поєднанні:

- механізмів державного регулювання;
- інституційних умов;
- індикаторів відкритості економіки;
- структурних характеристик торгівлі та інвестицій;
- інструментів моніторингу економічної безпеки;
- підходів до прогнозування та адаптивного планування.

По-шосте, визначено напрями посилення зовнішньоекономічної стратегії через вдосконалення управління ризиками, підвищення інвестиційної привабливості, розвиток високотехнологічних секторів, диверсифікацію торговельних потоків, зміцнення інституційної спроможності та підвищення адаптивності економіки до зовнішніх шоків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 UNCTAD X. High-level Round Table on Trade and Development: Directions for the Twenty-first Century, Bangkok, 12 February 2000. <https://digitallibrary.un.org/record/405001?ln=ru&v=pdf>.
- 22 Didžgalvytė-Bujauskė M., Pereira E. T. The effect of globalisation for economic growth of developing countries. Applied economics: systematic research. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 2019. t. 13. nr. 1. <https://hdl.handle.net/20.500.12259/101659>.
- 3 The effects of globalization on economic development. <https://researchfdi.com/the-effects-of-globalization-on-economic-development/>.
- 4 Chirwa, G. T., & Odhiambo, M. N. Macroeconomic Determinants of Economic Growth: A Review of International Literature. South East European Journal of Economics and Business. 2016. Vol. 11(2). Pp. 33–47.
- 5 Romer, M. P. The Origins of Endogenous Growth. Journal of Economic Perspectives. 1994. Vol. 8(1). Pp. 3–22. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.8.1.3>.
- 6 Rosenstein-Rodan, P. N. Notes on the Theory of the “Big Push”. Centre for International Studies Massachusetts Institute of Technology Cambridge, Massachusetts, 1957. doi: https://doi.org/10.1007/978-1-349-08449-4_3.
- 7 Sen A. The ends and the Means of Development in Development as Freedom. Oxford University Press, UK, 1999. Pp. 35–53. <http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/OMDE625/Sen/Sen-intro.pdf>.
- 8 Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics. 1956. Vol. 70(1). Pp. 65–94; Swan, T. W. Economic Growth and Capital Accumulation. Economic Record. 1956. Vol. 32. Pp. 334–361.
- 9 Mankiw, G. N., Romer, D., & Weil, N. D. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics. 1992. Vol. 107 (May). Pp. 407–437. URL: <https://scholar.harvard.edu/mankiw/publications/contribution-empirics-economic-growth>.
- 10 Anyanwu, J. C. Factors Affecting Economic Growth in Africa: Are there any Lessons from China? African Development Review. 2014. Vol. 26(3). Pp. 468–493.

- 11 Easterly, W., Levine R., Roodman D. Aid, Policies, and Growth: Comment. *American Economic Review*. 2004. Vol. 94 (3). Pp. 774–780.
- 12 Wang, Sh., Li, G., & Fang, Ch. Urbanization, Economic Growth, Energy Consumption, and CO2 Emissions: Empirical Evidence from Countries with Different Income Levels. *Renewable and Sustainable Reviews*. 2018. Vol. 81(2). Pp. 2144–2159.
- 13 Mihut, I. M., & Plesoianu, A. The Investigation of Economic Growth's Explanatory Factors: The Case of the Japanese Economy. *The Scientific Journal of Humanistic Studies*. 2014. Vol. 6(10). Pp. 102–106.
- 14 Turner C., Tamura R., & Mulholland S. How Important are Human Capital, Physical Capital and Total Factor Productivity for Determining State Economic Growth in the United States, 1840–2000? *Journal of Economic Growth*. 2013. Vol. 18(4). Pp. 319–371.
- 15 Choi, Y. J. Globalization, the Rise of East Asian Economies, and State Policies. *The Global Studies Journal*. 2018. Vol. 11(2). Pp. 1–14.
- 16 Georgantzas, C. N., Katsamakas, E., & Solowiej, D. (2019). Giddens' globalization: Exploring dynamic implications. https://www.researchgate.net/publication/228583811_Giddens'_globalization_Exploring_dynamic_implications
- 17 Neag M. M., Bucăta G. Globalization and Sustainable Development. *Revista Academiei Fortelor Terestre*. 2015. Vol. 77(1). Pp. 16–19.
- 18 Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- 19 Bhandari, K. A., & Heshmati, A. Measurement of Globalization and Its Variations among Countries, Regions and Over Time. *IZA Discussion Paper*. 2005. No. 1578.
- 20 Kilic, C. Effects of Globalization on Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. *Economic Insights – Trends and Challenges*. 2015. T. IV (1). Pp. 1–11.

- 21 Arvanitidis P., Kollias C., Messis P. Asymmetric Convergence in Globalization? Findings from a Disaggregated Analysis. *Managing Global Transitions*. 2016. Vol. 14(2). Pp. 117–135.
- 22 Kluver R., Fu W. The Cultural Glo-balization Index. *Foreign Policy*. 2004. <https://foreignpolicy.com/2004/02/10/the-cul-tural-globalization-index>.
- 23 Dreher, A. Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization. *Applied Economics*. 2006. Vol. 38(10). Pp. 1091–1110.
- 24 Gygli S., Haelg F., Potrafke N., Sturm J. E. The KOF Globalisation Index – revisited. *The Review of International Organizations*, Springer US, 2019. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11558-019-09344-2>.
- 25 Husain I. Making Globalization Work for The Poor Case Study of Pakistan, EMP-CIDA Globalisation Project, Lahore University of Management Sciences, Lahore, 2000. Pp. 1–28. <https://www.researchgate.net/publication/240629430>.
- 26 Paudel, C. R. Economic Growth in Developing Countries: Is Landlockedness Destiny? *Economic Papers*. 2014. Vol. 33(4). Pp. 339–361.
- 27 Rahnama, M., Fawaz, F., & Gittings, K. The Effects of Foreign Aid on Economic Growth in Developing Countries. *Journal of Developing Areas*. 2017. Vol. 51(3). Pp. 153–171.
- 28 Rodrik D. *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. W. W. Norton & Company. 2011. 368 p.
- 29 Reinert E.S. *How Rich Countries Got Rich... and Why Poor Countries Stay Poor*. London: Constable; 2007.
- 30 List F. *The National System of Political Economy*. London: Longmans, Green and Co.; 1909. (Original work published 1841)
- 31 Fichte J. G. *The Closed Commercial State*. London: Swan Sonnenschein & Co.; 1889. (Original work published 1800).
- 32 Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. *International Economics: Theory and Policy*. 9th ed. Boston: Pearson, 2009. 712 p.
- 33 Carbaugh R. *International Economics*. 17th ed. Boston: Cengage Learning, 2019. 576 p.

- 34 Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. London: John Murray, 1817. 589 p.
- 35 Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell, 1776. 587 p.
- 36 Balassa B. The Theory of Economic Integration. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, 1961. 304 p.
- 37 Viner J. The Customs Union Issue. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950. 221 p.
- 38 Lipsey R. The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare. *Economica*, 1957. Vol. 24(93), p. 40–46
- 39 Meade J. Trade and welfare. Oxford: Oxford University Press, 1955. 280 p.
- 40 Heckscher, E. The effect of foreign trade on the distribution of income / E. Heckscher // *Readings in the Theory of International Trade* / ed. by H. Ellis, L. Metzler. – Homewood: Richard D. Irwin, 1949. – P. 272–300.
- 41 ASEAN Key Figures 2024. Jakarta, ASEAN Secretariat, December 2024. 98 p.